

TOMI J. KALLIO

Teoreettinen tutkimus ja liiketaloustieteet¹

TIIVISTELMÄ

Artikkelissa lähestytään ei-empiiristä teoreettista tutkimusta metodologisesta näkökulmasta. Ei-empiirisen tutkimuksen metodologia ja metodit ovat toistaiseksi suhteellisen heikosti tunnettuja. Liiketaloustieteellisen teoreettisen tutkimuksen haastetta lisää myös se, että alalla kohtaavat talouden ja tieteilisyyden usein ristiriitaiset päämäärät. Artikkelissa käsitellään teoreettista tutkimusta mm. liiketaloustieteellisen tutkimusotekeskustelun ja tiedonintressien näkökulmista. Erityistä huomiota tarkastelussa kiinnitetään teoreettiseen argumentointiin ja teoreettisen tutkimuksen logiikkaan. Muita keskeisiä tutkimuksessa käsiteltäviä aihepiirejä ovat teorian kerrostumat, teorian rooli eksakteissa ja ei-eksakteissa tieteissä, teorian ja empirian suhde, teoreettisen tutkimuksen arvioitavuus sekä teoreettisen tutkimuksen lajityypit.

Vaikka ei-empiirisissä teoreettisissa tutkimuksissa ei usein juurikaan käsitellä tutkimukseen liittyviä metodologisia ja metodisia näkökohtia, teoreettis-käsitteellinen lähestymistapa ei sinällään ole peruste metodologisen ja metodisen tarkastelun sivuuttamiselle. Kuten empiiristä laadullista tutkimusta, myös ei-empiiristä teoreettista tutkimusta koskevat mm. tutkimuksen metodeihin, prosessiin, tulkintoihin, rajoitteisiin sekä arvioitavuuteen liittyvät seikat, jotka tutkijan on kyettävä tekemään lukijalle näkyviksi ja argumentoimaan kestävästi. Tutkimuksessa esitetään kolme teoreettisen tutkimuksen kannalta merkittävää kulminaatiopistettä, aineiston valikointi, argumentointi ja teorian kerrostumien ylittäminen, joihin teoreettista tutkimusta laadittaessa on kiinnitettävä erityistä huomiota. Artikkelissa ei-empiiristä teoreettista tutkimusta verrataan erityisesti laadulliseen empiiriseen tutkimukseen, jonka kanssa teoreettisella tutkimuksella todetaan olevan monia merkittäviä yhtymäkohtia.

Avainsanat: Teoria, metodologia, liiketaloustiede, tutkimusote, tieteenfilosofia.

¹ Kirjoittaja haluaa esittää kiitoksensa emeritusprofessori Raimo Nurmelle tämän hyödyllisistä kommentista artikkelin käsikirjoitusversioon.

1. JOHDANTO

Erityisesti suhteessa muihin yhteiskuntatieteisiin on oikeutettua sanoa liiketaloustieteiden metodologian olevan vielä toistaiseksi suhteellisen heikosti jäsentynyt kokonaisuus, josta on lisäksi kirjoitettu melko rajallisesti. Muiden yhteiskuntatieteiden piirissä tuotetut julkaisut tarjoavat tietenkin sinällään liiketaloustieteisiin käytännössä suoraan sovellettavaa metodikirjallisuutta, eikä esimerkiksi johtamis- ja organisaatiotutkimuksen problematiikka metodologisesti poikkeakaan merkittävästi esimerkiksi sosiologian tai kasvatustieteen vastaavista. Erityisesti kvalitatiivisesta, sekä jossain määrin myös kvantitatiivisesta, tutkimuksesta löytyy nykyään tasokasta suomenkielistä metodi- ja metodologiakirjallisuutta. Ei-empiirinen tutkimusmetodiikka ja -metodologia muodostavat tässä suhteessa kuitenkin merkittävän poikkeuksen; vaikka käsitetutkimusta ja teoreettista tutkimusta lähestymistapoina sovelletaan yleisesti niin tieteellisissä julkaisuissa kuin opinnäytetöissäkin, on aihepiiriin liittyvä kirjallisuus ja opetus edelleen varsin puutteellista. Seurauksena juuri viimeksi mainitusta, monet graduaan kirjoittavat opiskelijat ovat ilmaisseet, etteivät he edes mieltäneet ei-empiiristä lähestymistapaa mahdolliseksi tutkielmassaan.

Suhteessa empiirisen tutkimuksen kirjallisuuteen ei-empiirisen tutkimuksen metodologiasta ja metodeista on siis kirjoitettu erittäin vähän. Liiketaloustieteiden piirissä tuotettu kotimainen aihepiiriä käsittelevä kirjallisuus suorastaan loistaa poissaolollaan, rajautuen käytännössä muutama yksittäiseen julkaisuun (ks. Näsi 1980; Takala – Lämsä 2001; Ahonen – Kallio 2002). Kansainvälisellä tasolla ei-empiirisestä tutkimuksesta lähestymistapana on toki kirjoitettu laajemmin, ja onpa mm. arvostettu tieteellinen aikakauskirja *Academy of Management Review* omistanut kolme teemanumeroa teoreettiseen tutkimukseen liittyville teemoille.² Valitettavasti leimallista aihepiiriä käsitteleville julkaisuille on niiden vaikeaselkoisuus. Mainittu on ainakin osin seurausta teoreettisen tutkimuksen linkittämisestä yleisempään tieteenfilosofiseen keskusteluun (ks. esim. Popper 1968; Niiniluoto 1983; 1984).

Suomenkielisten julkaisujen vähäisyys ja keskustelun tietty vaikeaselkoisuus hankaloittavat erityisesti perustutkinto-opiskelijoiden mahdollisuutta ymmärtää, omaksua ja soveltaa ei-empiiristä tutkimusta opinnäytteissään. Toisaalta myös suomalaisen liiketaloustieteen piirissä on vallinnut yleisemmin ilmeinen sekaannus ja hämmennys liittyen ei-empiirisen tutkimuksen käsitteistöön, metodeihin ja metodologiaan. Mainittakoon näistä sekaannuksista erityisesti kaksi: yhtäältä käsitetutkimus usein rinnastetaan suoraan teoreettiseen tutkimukseen (tai toisinpäin), ja toisaalta ajoittain käsiteanalyttistä tutkimusta käytetään synonyyminä ylipäättään kaikelle käsitetutkimukselle ja teoreettiselle tutkimukselle. Vaikka teoreettisen tutkimuksen ja käsite- ja tekstitutkimuksen samaistamiselle toisiinsa on myös tiettyjä metodologisia perusteita, ei asia

---

² *Academy of Management Review* on julkaissut aihepiirille omistetun teemanumeron vuonna 1989 (vol. 19, no 4) ja kaksi teemanumeroa vuonna 1999 (vol. 24, no. 2; vol. 24, no 4).

kuitenkaan ole näin yksinkertainen. Ei liene harhaanjohtavaa väittää yksinkertaistusten ja suoraisten sekaannusten olevan seurausta ainakin osaltaan teoreettisen- ja käsitetutkimuksen huonosta metodisesta tunnettuudesta, sekä toisaalta epäselvästä ja heikosti jäsentyneestä aihepiirin metodologisesta kentästä.

Metodologia ei ole varsinaisesti yksittäisten metodien tutkimusta, vaan laajemmin metodien taustalla olevien lähtökohtien ja oletusten tarkastelua (Hirsjärvi et al. 1997, 183). Mainitussa merkityksessä tämän artikkelin päämäärät ovat luonteeltaan metodologisia; artikkelissa tarkastellaan ei-empiiristä *teoreettista tutkimusta* erityisesti metodologisesta näkökulmasta. Koska kyseessä on tietystä mielessä saman ilmiön eri puolet, tarkastelussa sivutaan luonnollisesti myös käsitetutkimuksen teemoja, olkoonkin, että tarkastelun varsinainen fokus ja mielenkiinto kohdistuvat nimenomaisesti teoreettiseen lähestymistapaan. Artikkelissa pyritään hahmottelemaan ja jäsentämään teoreettisen tutkimuksen olemusta ja soveltamista. Artikkelissa yritetään välttää teoreettisen tutkimuksen metodologialle ominainen vaikeaselkoisuus, olkoonkin, että tietty tieteentilosophisenkin keskustelu on toki välttämätöntä myös tässä tutkimuksessa.

Vaikka artikkeli onkin aihepiirinsä, teoreettisen tutkimuksen metodologian osalta kiistatta kansainvälinen, kiinnostuksen kohteena tutkimuksessa on myös suomalainen liiketaloustieteellinen metodologiadiskurssi. Tämä ilmenee artikkelissa erityisesti suomalaisen liiketaloustieteellisen tutkimusotekeskustelun tarkastelun yhteydessä. On syytä edelleen huomauttaa, ettei myöskään liiketaloustieteiden oma kenttä ole suinkaan homogeeninen, ja että jo yksistään kirjoittajan oma tieteenala, johtaminen ja organisointi, on sisäisesti varsin monisärmäinen. Artikkelin tarkastelu ei kuitenkaan fokusoidu minkään yksittäisen liiketaloustieteen erityisnäkökulmaan. Näin siitähän huolimatta, että analyysissä – ainoastaan luonnollisista syistä johtuen – saattaa korostua tutkijan oma tausta, ja että tutkimuksessa esiintuotavat teemat perustuvat pitkälti tutkijan omiin havaintoihin ja kokemuksiin suhteessa teoreettiseen tutkimukseen.

Kuten tieteellisen tutkimuksen metodologia yleisemminkin, myös teoreettisen tutkimuksen metodologia on aihepiirinä niin laaja ja universaali, ettei sitä ole perusteltua analysoida kategorisesti ainoastaan liiketaloustieteisiin – saati yksittäiseen liiketaloustieteeseen – liittyen. Niinpä siitähän huolimatta, että artikkelissa on edellä kuvatulla tavalla kiinnostuksen kohteena suomalainen liiketaloustiede, tutkimuksen tarkastelu positioituu monin osin varsin yleiselle tasolle ja on siksi sinänsä hyvin sovellettavissa myös muihin yhteiskuntatieteisiin. Teoreettisen tutkimuksen monitieteellistä perusluonnetta heijastelee osaltaan myös artikkelissa käytetty kirjallisuus ja esimerkit, joita on tietoisesti koottu myös muiden tieteenalojen piiristä. Toisaalta viimeksi mainitulle on myös varsin käytännöllinen syy. Nimittäin se, että liiketaloustieteiden piiristä löytyy ainakin toistaiseksi yksinkertaisesti melko rajallisesti hyviä teoreettiseen tutkimukseen liittyviä esimerkkejä ja teoreettista tutkimusta käsittelevää tasokasta metodologiakirjallisuutta.

2. TIEDONINTRESSIT JA TUTKIMUSOTTEET LIIKETALOUSTIETEISSÄ

2.1 Teoria, tiede ja intressi

Airaksisen (1998, 54) mukaan teoria-käsite on alun perin tarkoittanut kreikkalaisen kaupunkivaltion tarkkailijaa, joka on lähetetty toisen kaupunkivaltion uskonnollisiin juhliin. Tarkkailijalla ei ole henkilökohtaista intressiä osallistua juhliin; hän ainoastaan tarkkailee niitä voidakseen kertoa myöhemmin näkemästään oman kaupunkivaltionsa edustajille. Tässä merkityksessä käsite ilmentää osuvasti Aristoteleen intressitöntä katselemista eli *kontemplaatiota*. Teoria on siten historiallisesti merkinnyt tiedon irrottamista kaikista välittömistä käytännön intresseistä, kuten uskonnosta, taloudesta ja politiikasta. Kuten Airaksinen toteaa, teorialla on yhä edelleen tämä merkitys erityisesti silloin, kun puhutaan perustutkimuksesta soveltavan tutkimuksen vastakohtana. Siinä missä teorialla voidaan yhä edelleen perustutkimuksen yhteydessä tarkoittaa Aristoteleen tarkoittamaa intressitöntä katselua, on moderni näkemys tieteen hyödynnettävyydestä, intresseistä, muuttanut teorian merkityksen, tehden siitä ennen kaikkea hyödyn palvelijan. (ibid.)

Tunnetun filosofin ja sosiologin Jürgen Habermasin (1972) ajatusten mukaan on olemassa kolme erityistä tiedonintressiä, joista luonnontieteelle ja eräille ”systemaattisille” yhteiskuntatieteille, jollaisiksi myös liiketaloustieteet voidaan lukea, on ominainen *tekninen tiedonintressi* (Niiniluoto 1984, 71). Tuomelan ja Patoluodon (1976) mukaan teknisen tiedonintressin taustalla on maailmaa koskevan informaation kerääminen ja informaation instrumentaalinen käyttäminen: enustaminen ja edelleen luonnon ja yhteiskunnan kontrolloiminen. Humanistisille tieteille ominainen tiedonintressi on puolestaan *hermeneuttinen*, ymmärtämään ja tulkitsemaan pyrkivä intressi, jonka päämääräksi voidaan tulkita ihmisten itseymmärryksen lisääminen (Niiniluoto 1984, 71). Hermeneuttinen ja tulkitseva tutkimus on sittemmin levinnyt voimakkaasti myös liiketaloustieteen ja muihin yhteiskuntatieteisiin.

Kolmas, kriittisen yhteiskuntatieteen tiedonintressi on luonteeltaan *emansipatorinen*; tiedon funktiona on tällöin ideologiakritiikki ja päämääränä väärästä tietoisuudesta vapautuminen. Niiniluoto (1984) esittää Habermasin kolmen tiedonintressin ohella neljäntenä tiedon päämääränä *verismin*, jonka funktiona on ilmiöiden selittäminen ja lopullisena tarkoituksena totuuden etsintä. Niiniluodon mukaan verismin kohdalla kyse ei kuitenkaan ole varsinaisesta tiedonintressistä, sillä sen päämäärä ei ole instrumentalistinen vaan itsessään teoreettinen. Siinä missä niin teknisellä, hermeneuttisella kuin emansipatorisellakin tiedonintressillä on aina myös merkittävä teoreettinen ulottuvuus (vrt. Järvinen – Järvinen 2000), on niiden luonne lopulta tavalla tai toisella instrumentaalinen, toisin kuin verismin tapauksessa, jossa Aristoteleen ajatuksia seuraten on siis kyse aidosta kontemplaatiosta.

2.2 Mercurius haastaa Minervan

Soveltaen Engwallin (1992) kiistatta puhuttelevaa metaforaa, liiketaloustieteissä voidaan sanoa

Mercuriuksen, talouden suojelijan, kohtaavan *Minervan*, viisauden, järjen, taiteen ja tieteen jumalattaren. Liiketaloustieteissä empiirisyyttä ja praktisuutta on arvostettu perinteisesti erityisen voimakkaasti. Tämä on merkittävä haaste myös teoreettisen tutkimuksen kannalta, sillä teoreettisuuteen liitetään yleisesti tulkinta abstraktiudesta ja siten vähintäänkin epäsuorasti ajatus epäkäytännöllisyydestä. Liiketaloustieteiden erityishaasteena onkin tasapainoilla *Mercuriuksen* ja *Minervan* – talouden ja tieteen – välillä, sillä jos alalla antaudutaan liike-elämän edustajien ja praktisuuden kannattajien toistuvasti esittämien vaatimusten sanelemaan lähestymistapaan, ja *Mercuriuksen* annetaan näin ollen ottaa yliote *Minervasta*, muuttuu liiketaloustiede puhtaaksi tilaustutkimukseksi, tuhoten samalla edelleen oman tieteellisen perustansa. Teoreettisesti ja filosofisesti värityneellä tarkastelulla onkin oltava paikka myös liiketaloustieteellisessä tutkimuksessa, sillä kuten Kovalainen (1990, 11) asian esittää: ”kiinnostus filosofista traditiota kohtaan *an sich*, on paitsi oikeutettu myös välttämätön, jos pyrkimyksenä on pysyttää liiketaloustiede yhteiskunta-teoreettisen keskustelun osana.” Tämän todettuamme voimmekin lopulta esittää sen ilmeisen kiistattoman seikan, ettei ilman teoriaa yksinkertaisesti ole myöskään liiketaloustiedettä.

Yhtä kaikki, verrattuna muiden yhteiskuntatieteiden edustajiin, liiketaloustieteilijät ovat perinteisesti tunteneet ilmeistä etäisyyttä teoreettista tutkimusta kohtaan. Näin siitäkkin huolimatta, että teoreettinen tutkimus on yhteiskuntatieteille ylipäättään varsin ominainen lähestymistapa. Tämän voidaan tulkita olevan seurausta liiketaloustieteilijöiden vilpittömästä halusta olla keskimääräistä praktisemmin suuntautuneita, minkä ilmentymänä empiiristä tutkimusta usein pidetään. Toisaalta kyseessä saattaa olla myös – jo uusien tutkijasukupolvien koulutusvaiheessa omaksuttu – sanaton hyväksyntä siitä, että empiirinen tutkimus on sittenkin jotenkin todenmukaisempaa tai ainakin hyödyllisempää ja näin ollen myös välineellisesti arvokkaampaa. Toisaalta on selvää, että myös liiketaloustieteissä harjoitetaan melko runsaastikin teoreettis-käsitteellistä, ei-empiiristä tutkimusta. Toisaalta todella varteenotettava, laaja-alainen ja syvälinen teoreettinen tutkimus on selvästi empiiristä tutkimusta harvinaisempaa. Tästä viestii selkeää kieltään mm. se, että liiketaloustieteissä sovellettavat teoreettiset viitekehykset, kuten vaikkapa institutionaalinen teoria, toimijaverkkoteoria ja kriittinen teoria, ovat lähes poikkeuksetta lainattu muilta tieteenaloilta, ja että esimerkiksi johtamis- ja organisaatiotutkimuksen klassikoiksi tulkituista henkilöistä vain muutama on todella ollut tieteenalan edustaja (vrt. Hatch 1997).

2.3 Ei-empiirinen tutkimus ja tutkimusotteet

Edellä todettu teoreettinen kypsymättömyys heijastuu selkeästi myös suomalaisen liiketaloustieteen piirissä käydystä tutkimusotekeskustelusta. Tutkimusote on Näsin (1980) tarkoittamassa mielessä silta tieteenfilosofian ja tutkimuskäytännön välillä. Yhteiskuntatieteiden lähestymistavat on usein jaettu varsin mustavalkoisesti kvantitatiivisiin ja kvalitatiivisiin. Jako määrällisiin ja laadullisiin jättää kuitenkin merkittäviä näkökulmia vaille huomiota, ja liiketaloustieteissä tutkimusotteet on-

kin usein nähty järkeväksi määritellä hienojakoisemmin, perustuen niiden erityiseen logikkaan. Aihepiiristä ei kuitenkaan ole laadittu erityisen jäsentyneitä ja syvällisiä esityksiä, ja Neilimon ja Näsin (1980) sekä Näsin (1980; 1983) jo kaksi vuosikymmentä vuotta vanhat jäsenyykset lienevät edelleenkin kokonaisvaltaisimpia katsauksia. Näsi (1980) ja Neilimo ja Näsi (1980) kokosivat ja luokittelivat tutkimusotteita perustuen muiden tutkijoiden aikaisempiin typologioihin sekä tieteenalan tutkimuksiin. Analyysinsä pohjalta Neilimo ja Näsi (1980) ja Näsi (1980; 1983) päätyvät jakamaan tutkimusotteet käsiteanalyttiseen, nomoteettiseen, päätöksentekometodologiseen ja toiminta-analyttiseen.

Kasasen ja kumppaneiden (1991) mukaan Neilimon ja Näsin jäsenyyt tutkimusotteista hyväksyttiin karkealla ja suuntaa-antavalla tasolla liiketaloustieteissä 1980-luvun alussa. Typologian voi kuitenkin todeta olevan luonteeltaan epätäydellinen, sillä siitä puuttuu merkittäviä tutkimusotteiksi tulkittavia lähestymistapoja. Esimerkiksi Kasanen ja kumppanit (1991) kehittivät konstruktiviseksi kutsumaansa tutkimusotetta. Lisättyään konstruktivisen tutkimusotteen tutkimusotetypologiaan kirjoittajat hahmottelivat liiketaloustieteellisten tutkimusotteiden kentän seuraavasti.

	TEOREETTINEN	EMPIIRINEN
DESKRIPTIIVINEN	KÄSITE- ANALYYTTINEN TUTKIMUSOTE	NOMOTEETTINEN TUTKIMUSOTE TOIMINTA- ANALYYTTINEN TUTKIMUSOTE
NORMATIIVINEN	PÄÄTÖKSENTEKO METODOLOGINEN TUTKIMUSOTE	KONSTRUKTIIVINEN TUTKIMUSOTE

KUVIO 1. Kasasen ja kumppaneiden hahmotelma tutkimusotteiden kentästä.³

³ Lähde: Kasanen et al. (1991, 317).

Kuviossa 1 esitetyt tutkimusotteet ovat vakiinnuttaneet erityisesti terminologisella tasolla paikkansa suomalaisessa liiketaloustieteessä. Rajaamalla empiiriset tutkimusotteet pois, Kasasen ja kumppaneiden typologiassa jää jäljelle käsiteanalyttinen ja päätöksentekometodologinen tutkimusote, jotka ainakin lähtökohtaisesti on tulkittavissa ei-empiiriseksi (ks. kuitenkin esim. Lukka 1991). Päätöksentekometodologinen tutkimusote pyrkii jonkin tietyn, yleensä arkimaailman ”pätöksenteko-ongelman” ratkaisuun (Neilimo – Näsi 1980) ja on tässä suhteessa luonteeltaan normatiivinen. Neilimon ja Näsin mukaan päätöksentekometodologista tutkimusotetta luonnehtivat sellaiset suuntaukset kuin mikroteoria, päätösteoria, peliteoria ja positivismi; kyse on siis kiistatta teknisestä tiedonintressistä kumpuavasta lähestymistavasta. Myös käsiteanalyttinen tutkimusote pyrkii eräessä mielessä ongelmanratkaisuun, mutta kyse on tällöin pikemminkin käsiteongelman ratkaisusta. Käsiteanalyttinen tutkimusote on luonteeltaan deskriptiivinen ja se pyrkii normatiivisuuden, ”miten tulee toimia” -henkisten kysymysten sijaan vastaamaan ”miten on” ja ”miksi on” -kysymyksiin, ja on tässä suhteessa paremminkin hermeneuttisesta kuin teknisestä tiedonintressistä viriävä ote (vrt. Lukka 1991).

Sikäli kun käsiteanalyysi ymmärretään etymologiansa mukaisesti nimenomaisesti käsitteiden analysoinniksi, jossa tarkoituksena on selkiyttää käsitteiden merkityksiä ja tuottaa selkeitä käsitteitä (Neilimo – Näsi 1980; Näsi 1980), ei käsiteanalyysia tietenkään voida käyttää synonyymina teoreettiselle tutkimukselle. Omassa analyysissään Näsi (1980) antoi käsiteanalyysille niin ikään myös edellä mainittuja laajempia merkityksiä, eikä hän lopulta tulkinnutkaan käsiteanalyysiä ainoastaan pelkäksi käsitteiden ja käsitejärjestelmien analysoinniksi ja konstruoinniksi. Tarkastelussaan Neilimo ja Näsi (1980) etäännyivät suppeasta käsiteanalyysin tulkinnasta ja lähestyivät kiistatta sitä, mikä ymmärretään yleisemmin teoreettiseksi tutkimukseksi. Tämä käy erityisesti ilmi tavasta, jolla Näsi (1980, 32) esittää, että ”käsiteanalyttinen tutkimus jossakin erityistieteessä edustaa tuon erityistieteen filosofista pohdintaa tai filosofisen metodin soveltamista tuon erityistieteen perusteisiin”. Edelleen Näsin (ibid.) mukaan tutkimuksia, jossa käsiteanalyysia on harjoitettu pääasiallisena lähestymistapana, voitaisiin kutsua ”liiketaloustieteen filosofiseksi tutkimukseksi”.

Oman tutkimusotteenaan Neilimo ja Näsi (1980, 32) erottavat käsiteanalyysille seuraavat erityispiirteet: 1) doktriinipohja on pääosin aiempaa käsiteanalyysia, mutta voi sisältää myös empiriapainotteisia kokemuksia ja tutkimustuloksia; 2) metodina on ennen muuta ajattelun metodi, analyysin ja synteessin avulla uusia käsitteitä ja kehyksiä tuottava menetelmä; 3) koettelu ei ole varsinaista verifiointia, vaan lähinnä argumentointia; 4) tutkimuskohteina voivat olla tosiasiat, arvot tai normit; 5) tutkimustulokset saattavat olla sekä toteavia että suosittelevia. Lopulta onkin selvää, että tietyissä tapauksissa käsitetutkimus voi tulla hyvin lähelle teoreettista tutkimusta, kuten on ilmeistä esimerkiksi Takalan ja Lämsän (2001) *tulkitsevaksi käsitetutkimukseksi* nimeämän lähestymistavan kohdalla.

Suomalaisen liiketaloustieteen piirissä erityisesti 1980-luvulla ja 1990-luvun alkuvuosina

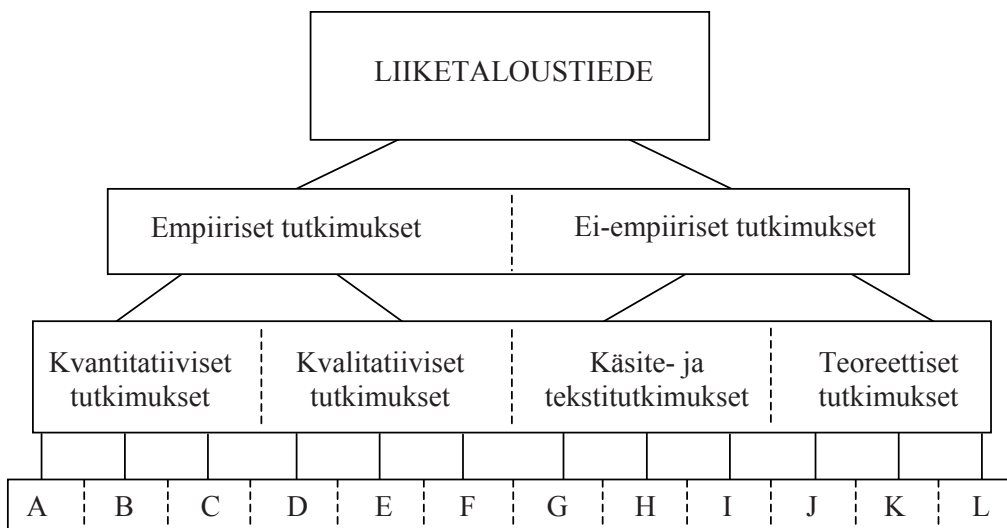
vaikuttaneessa tutkimusotetypologiassa sekä käsiteanalyttinen että päätöksentekometodologinen tutkimusote on siis esitetty luonteeltaan pääasiassa teoreettisena. Esimerkiksi Näsin (1980; 1983) ja Lukan (1991) tarkoittamassa mielessä käsiteanalyttinen tutkimusote tähtää käsitteisiin ja käsi-tejärjestelmiin liittyvien ongelmien ratkaisuun, ja päätöksentekometodologinen tutkimusote ilmeisen rajattujen, huolellisesti eksplikoitujen arkimaailman ongelmien ratkaisuun matematiikan ja logiikan ideaalia mukaillen. Merkittävä osa teoreettisesta tutkimuksesta on kuitenkin luonteeltaan sellaista, että se on varsin huonosti sovitettavissa mainittuihin tutkimusotteisiin; sanottu pätee esimerkiksi lukuisiin suomalaisiin yhteiskuntatieteellisen alan ei-empiirisiin väitöskirjatutkimuksiin (ks. esim. Kuusela 1996; Hietaniemi 1998; Ahonen 2001; Kallio 2004). Teoreettinen tutkimus on tietenkin luonteeltaan aina myös käsiteongelmien ratkaisua, mutta olisi ilmeisen virheellistä yhdistää teoreettinen tutkimus ainoastaan käsiteongelmiin. Vastaavalla tavalla teoreettisella tutkimuksella on käytännössä aina ainakin jonkinlainen yhteys myös arkimaailman ongelmiin, mutta jälleen olisi ilmeisen lyhytnäköistä ymmärtää teoreettinen tutkimus ainoastaan arkimaailman ongelmien, tai edes tarkkaan eksplikoitujen ongelmien, ratkaisuna. Tässä suhteessa ei vaikuta perustellulta yhtyä siihen Näsin (1980) tulkintaan, että yksinomaan käsiteanalyttistä – sen paremmin kuin nomoteettistakaan – tutkimusotetta soveltavien tutkimusten yhteydessä puhuttaisiin ”liiketaloustieteen filosofisista tutkimuksista”.

Olennaista on, ettei suomalaisessa liiketaloudellisessa tutkimusotekeskustelussa, sen paremmin kuin metodologisessa keskustelussa ylipäättäänkään, juurikaan puhuta varsinaisesta teoreettisesta tutkimuksesta. Vaikka sanan varsinaisessa mielessä teoreettista tutkimusta suomalaisen liiketaloustieteen piirissä siis onkin harjoitettu, tieteenalan metodisessa käsitteistössä yleisesti ja tutkimusotetypologiassa erityisesti vaikuttaisi olevan jonkinlainen teoreettisen tutkimuksen mentävä aukko. Niin haluttaessa tätä aukkoa voidaan tietenkin paikkailla uudella, osin yksinkertaistetulla metodologisella typologialla, joka ei ota kantaa aiemman typologian tavoin eri lähestymistapojen tieteenfilosofisiin taustoihin (ks. Kovalainen 1990; Ahonen – Kallio 2002), eikä siinä mielessä kuvaa varsinaisia tutkimusotteita.

Kuviossa 2 on ensin eroteltu toisistaan empiiriset ja ei-empiiriset tutkimukset, näiden alakategorioina kvantitatiiviset ja kvalitatiiviset tutkimukset, sekä toisaalta käsite- ja tekstitutkimukset ja muut teoreettiset tutkimukset omine alakategorioineen. Alakategoriat (A..n) voidaan tulkita yksittäisiksi metodeiksi, kuten faktorianalyysiksi (kvantitatiivinen tutkimus), syvähaastatteluksi (kvalitatiivinen tutkimus), kuvailevaksi tulkitsevaksi käsitetutkimukseksi (käsite- ja tekstitutkimus) tai teoreettiseksi perustutkimukseksi (teoreettinen tutkimus).⁴ On syytä korostaa, että kuvion 2 malli on luonnollisesti kärjekäs yksinkertaistus, ja että käytännössä esimerkiksi niin käsite- ja

⁴ Jäljempänä kappaleessa 6 hahmotellaan lähemmin sitä, mitä teoreettisen tutkimuksen ”alakategoriat” voisivat käytännössä olla.

KUVIO 2. *Hahmotelma liiketaloudellisesta metodologiatiypologiasta.*

tekstitutkimuksella kuin teoreettisellakin tutkimuksella on yhteyksiä paitsi toisiinsa, myös erityisesti kvalitatiiviseen empiiriseen tutkimukseen.⁵

3. TEORIAN OLEMUKSESTA

3.1 Mitä on teoria – mitä teoria ei ole?

Teoriat koostuvat käsitteistä ja käsitteenmuodostus on välttämätön osa teoriaa. Teorian- ja käsitteenmuodostus voidaan yhtäältä tulkita selvästi erillisiksi prosesseiksi, toisaalta taas saman ilmiön eri puoliksi; mitä syvemmillä, abstraktimmalla teoreettisella kerrostumalla liikutaan, sitä lähempänä toisiaan teorian- ja käsitteenmuodostus ovat. Teoriat ovat ennen muuta käsitteistä muodostuvia *konstruktioita* todellisuudesta. Heiskala (2000, 11, 206) kutsuu yhteiskuntateorioita ehdollisiksi ontologioiksi. Teoriat ovat *ontologioita*, sillä ne nimeävät ja määrittelevät yhteiskunnallisten ilmiöiden keskeisiä elementtejä ja näiden keskinäisiä suhteita. *Ehdollisia* teoriat taas ovat siksi, että ne ovat ennen kaikkea laatijoidensa *tulkintoja*, eikä niiden paikkansapitävyyttä voida selvittää suoranaisesti vertaamalla niitä todellisuuteen. (ibid.)

Käytännössä kaikilla perussivistyksen omaavilla henkilöillä pitäisi olla vähintäänkin intui-

⁵ Tästä syystä kuviossa on käytetty katkoviivoja erottamaan eri lähestymistapoja ja metodeja toisistaan sen sijaan, että edellä mainitut olisi sijoitettu omiin erillisiin "lokeroihinsa".

tiivisen tason skeema siitä mitä teorialla tarkoitetaan. Se, mitä teoria lopulta on, on kuitenkin käsitteellisesti hankalasti määriteltävissä. On nimittäin vaikeaa, ehkäpä jopa mahdotonta, yrittää ilmaista muutamalla lauseella jotakin kokonaisvaltaista ja osuvaa, mutta samalla tarkkaa kuvausta ilmiöstä, josta sen monimutkaisuuden ja moniselitteisyyden vuoksi voisi kirjoittaa hyllymetreittäin kirjoja. Koska määritelmien kritisoiminen ja niiden puutteellisuuden osoittaminen on juuri tästä syystä erityisesti asiaan vihkiytyneelle varsin helppoa – aina löytyy jokin näkökulma joka ”jäi sanomatta” – vaikuttaakin ilmeisen järkevältä pitäytyä määrittelemästä monimutkaisia ja hankalia käsitteitä. Edellä mainitusta huolimatta todettakoon, että tässä tutkimuksessa teorialla tarkoitetaan seuraavaa:

Teoria on tutkijan käsitteellinen perustyökalu tämän pyrkiessä kuvaamaan ja tutkimaan tutkimuskohdettaan tai tutkimuskohteen kannalta muuta mielenkiintoista ilmiötä. Teoria on tieteellinen ja käsitteellinen konstruktio, joka ottaa kantaa todellisuuden olemukseen: teoria ilmaisee väittämän todellisuudesta.

Esitetty teorian määritelmä on kohtuullisen laaja, eikä liene ylipäättään tarkoituksenmukaista määrittellä teoriaa kovin kapeasti ja fiksoituneesti (vrt. Weick 1995). Toisaalta, kuten jo Merton (1967, 39) esitti, on olemassa selkeä vaara, että teoria -käsitteestä tulee merkityksetön jos sitä käytetään liian laveasti ja monimerkityksisesti. Teorian käsitettä käytetään kuitenkin *de facto* yleisesti ottaen varsin laveasti, ja esimerkiksi Uusitalo (1991, 41–43) on erottanut teorian käsitteelle viidenlaisia merkityksiä, jotka ulottuvat aina varsin ympärilyövästä ”kohdeilmiötä koskevasta aiemmasta tieteellisestä keskustelusta” varsin vaatimaan ”empiiristä todellisuutta koskevien propositioiden (vahvistusta saaneiden hypoteesien) systemaattisesti ja loogisesti järjestettyyn kokonaisuuteen”. Liittyen Mertonin esittämään ongelmaan, Sutton ja Staw (1995) ovat julkaisseet arvovaltaisessa *Administrative Science Quarterly* -lehdessä artikkelin, jonka he ovat varta vasten omistaneet sille, mitä teoria *ei* ole. Kirjoittajien mukaan tutkijoiden onkin yleisesti ottaen helpompaa saavuttaa yhteisymmärrys siitä, mitä teoria *ei* ole kuin siitä, mitä teoria on.

Suttonin ja Staw’n mukaan teoriaa ei yksistään konstituoi sen paremmin viittaukset aikaisempiin tutkimuksiin ja teorioihin, empiirinen aineisto, luettelot muuttujista ja käsitteistä, diagrammit ja kuviot kuin hypoteesitkaan. Kaikki edellä mainitut ovat kirjoittajien mukaan tärkeitä tekijöitä tutkimuksessa, mutta teoriaa ne eivät itsessään muodosta. Teorian konstruoidakseen tutkijan täytyy rakentaa sisäisesti looginen argumentti, josta käy ilmi *miten ja miksi* kyseiset tekijät selittävät kiinnostuksen kohteena olevaa ilmiötä ja johtavat tutkijan esittämiinsä päätelmiin (Sutton – Staw 1995). Toisaalta, kuten Weick (1995) on huomauttanut, määritellessään teorian näin vaativasti Sutton ja Staw ajattelevat teoriaa ensisijaisesti ”loppuutoteena”, jolloin teoria prosessina jää vaille huomiota. Tähän teemaan artikkelissa palataan lähemmin teoreettisen argumentaation tarkastelun yhteydessä.

3.2 Empiirisyyden ja ei-empiirisyyden häilyvä rajalinja

Kuten edellä on esitetty, tietyissä tapauksissa on ilmeisen epäselvää, onko kyseessä ensisijaisesti käsitetutkimus vai teoreettinen tutkimus. Vastaavalla tavalla myös jaon empiiriisiin ja ei-empiiriisiin tutkimuksiin voi nähdä eräissä tapauksissa veteen piirrettynä (vrt. Uusitalo 1991). On kuitenkin syytä korostaa, ettei keskustelua empiirisyyden ja ei-empiirisyyden suhteesta pidä sotkea teorian ja empirian *vastakkaisasetteluun* – olkoonkin, että teoria mielletään usein empirian, kokemusperäisyyden vastakohtana. Kyseessä on kuitenkin ilmeinen väärinkäsitys, sillä laajimpaankaan mahdolliseen empiiriseen aineistoon pohjautuva tutkimus ei ole varsinaisesti tieteellinen, ellei kokemusperäisiä havaintoja yhdistetä teoriaan ja ellei tutkimus siten kommunikoi myös teoreettisella tasolla (Sutton – Staw 1995). On syytä huomauttaa, että myös empiirisen tutkimuksen ensisijaisena päämääränä/tuloksena voi olla teoria (Raunio 1999), eikä empiirisyyden looginen vastakohta siten varsinaisesti ole teoreettisuus vaan ei-empiirisuus.

On luonnollisesti selvää, että tutkimukset, joiden argumentaatio rakentuu ns. *ensikäden* kokemusperäisen aineiston varaan, voidaan luokitella luonteeltaan empiirisiksi. Vastaavasti tutkimukset, jotka eivät sisällä ensikäden empiiristä aineistoa, ja joiden argumentaatio rakentuu ensisijaisesti ns. *ajattelun metodin* (vrt. Neilimo – Näsi 1980) eli tutkijan intuition, pohdinnan sekä analyysin ja/tai synteesin tuloksena syntyneiden oivallusten varaan, voidaan luokitella ei-empiirisiksi. Lääketiede on käypä esimerkki tieteenalasta, joka soveltaa pääasiallisesti ensin mainittua lähestymistapaa, kun taas filosofia on ehkäpä paras esimerkki viimeksi mainittua lähestymistapaa soveltavasta tieteestä.

Kummassakin edellä mainituista tilanteista empiirisyyden ja ei-empiirisyyden raja on määrittävissä kohtuullisen selkeästi. Empiirisyyden ja ei-empiirisyyden raja muuttuu kuitenkin häilyväksi tilanteissa, joissa tutkimuksen argumentaatio rakentuu vahvasti aiempien tutkimusten varaan, eikä tutkimuksella ole merkittävää *ensikäden* empiiristä aineistoa. Käytännössä kaikki tutkimukset rakentuvat tietenkin ainakin jossain määrin muiden tutkijoiden aikaisempien tutkimustulosten varaan; kyseiset tutkimustulokset voivat olla luonteeltaan yhtä hyvin teoreettisia kuin empiirisitäkin. Kun tutkija viittaa toisen tutkijan aiempaan empiiriseen tutkimukseen, on kyse argumentoinnista ns. *toisen käden* kokemusperäisen aineiston pohjalta, jonka selitysvaiva ei voi yltyä aivan samalle tasolle ensikäden empiiriseen aineistoon verrattuna. Valitettavan usein toisen käden empiirisitä tutkimustuloksia referoidessaan tutkijat unohtavat lisäksi mainita ne tutkimukseen liittyvät rajoitteet, jotka alkuperäisen tutkimuksen laatija on maininnut.

Tapauksissa, joissa tutkija rakentaa argumentaationsa yksinomaan aikaisemman tutkimuksen ja/tai toisen käden empiirisen aineiston pohjalle, rajaa empiirisyyden ja ei-empiirisyyden välillä on usein hyvin vaikea yksiselitteisesti määrittää. Käytännössä ainoastaan lähestymistavan *systemaattisuuden astetta* voidaan käyttää kriteerinä empiirisyyden/ei-empiirisyyden ongelmaa ratkaistaessa (Kallio 2006). Tutkimuksia, joissa on *systemaattisesti* käyty läpi alan aikaisempaa

kirjallisuutta ja tutkimustuloksia (ns. review -tutkimus), samoin kuin tutkimusta, johon on koottu systemaattisesti tiettyä aihepiiriä käsitteleviä muita dokumentteja, kuten sanomalehtiartikkeleita tai vuosikertomuksia, voidaan varauksin pitää luonteeltaan empiirisenä tutkimuksena. Tapauksissa, joissa mainittua lähestymistapaa sovellettaessa ei kuitenkaan ole noudatettu huomattavaa systemaattisuutta ja/tai kerätty aineisto on suppea, on taas ilmeisen perusteetonta puhua empiirisestä tutkimuksesta.

3.3 Teoria eksakteissa ja ei-eksakteissa tieteissä

Teorian on perinteisesti ajateltu välittävän *tietoa*. Sikäli kun tieto ymmärretään sen perinteisessä merkityksessä loogisesti ja kestävästi perusteltuna argumenttina todellisuudesta, tieto ja sitä ”kantava” teoria eivät voi olla oleellisessa ristiriidassa muun tiedoksi ymmärretyn kanssa, *ceteris paribus*. Jos oleellinen ja loogisesti kestävä ristiriita vallitsee kahden (tai useamman) tiedoksi esitetyn asiain tilan välillä, voidaan perustellusti esittää ainakin toisen väitteen, ja siten myös sitä kantavan teorian, olevan väärä. Edellä sanottu pätee kuitenkin lähinnä *luonnontieteelliseen* tietoon ja ns. eksakteihin tieteisiin. *Yhteiskuntatieteissä* ja ns. ei-eksakteissa tieteissä tieto *ei* ole luonteeltaan yliaikaista ja universaalialta, vaan ajan ja paikan mukaan muuttuvaa. (vrt. Uusitalo 1991, 48.) Wittgensteinilaisessa mielessä tieto yhteiskuntatieteissä siis pikemminkin hyväksytään kuin tiedetään oikeaksi (Kuusela 1996). Yhteiskuntatieteissä tiedon sijaan tulisikin usein puhua *tulkinnosta* (Palonen 1988). Yhteiskunnallisen tiedon tulkinnallisuus mahdollistaa myös sen, että eri teoriat voivat olla keskenään olennaisestikin ristiriitaisia, *ceteris paribus*, ilman, että yhtä tai useampaa niistä olisi perusteltua pitää sinällään vääränä. Lisäksi teorioiden keskinäistä paremmuusjärjestystä on yhteiskuntatieteissä käytännössä mahdotonta aukottomasti osoittaa. Edellä mainituista syistä johtuen on tärkeää erottaa toisistaan luonnontieteelliset ja yhteiskuntatieteelliset teoriat.

Eksakteissa tieteissä asiat ovat yleensä luonteeltaan joko/tai -tyyppisiä. Ei-eksakteissa yhteiskuntatieteissä taas asiat ovat usein sekä että -tyyppisiä, johtopäätösten rakentuessa paremminkin eri näkökulmien ja tulkintojen kuin eksaktien totuuksien varaan. Käytännössä myös eksaktien tieteiden teoriat kuitenkin usein pohjautuvat ”valistuneisiin arvauksiin”, sillä varsinainen tieto on usein vaillinaista. Tämä on tilanne käytännössä kaikilla luonnontieteiden saroilla aina paleontologiasta lääketieteeseen ja teoreettiseen fysiikkaan. Uusien tutkimustulosten ja löydösten myötä aikaisempi tieto joutuu uudelleenarvioinnin alle ja samalla vanhat teoriat tulevat korvatuiksi uusilla. Luonnontieteiden kohdalla voidaankin puhua perustellusti aidosta tiedon kumuloitumisesta ja totuuden asteittaisesta lähestymisestä. On kuvaavaa, että fyysikot, matemaatikot ja tähtitieteilijät ovat kyenneet viimeisen sadan vuoden aikana mullistamaan käsityksemme maailmankaikkeudesta ja rakentamaan ilmeisen uskottavia selityksiä aina universumin syntyä koskevaa teoriaa myöten. Eksakteissa tieteissä on näin ollen mahdollinen myös ns. kaiken teoria, joka universaalina sopii kaikkiin yksittäisiin tapauksiin, *ceteris paribus*.

Yhteiskuntatieteiden teorioita taas on joskus kutsuttu hieman ironisestikin ”ei minkään teorioiksi”, sillä ei-eksakteissa tieteissä teoriat ovat luonteeltaan *ideaalityyppimäisiä* ja siten yleensä sellaisenaan suoraan sopimattomia mihinkään tosimaailman tapaukseen (ks. myös Lukka – Kasanen 1993). Max Weberin introdusoimalla ideaalityypillä tarkoitetaan teoreettista konstruktiota, jota rakennettaessa korostetaan ilmiöiden piirteistä tiettyjä ulottuvuuksia samalla, kun muut piirteet jätetään huomiotta. Näin ideaalityyppi rationalisoi ja kärjistää ilmiötä tiettyyn suuntaan ja esittää sen ”puhtaampana” ja ”täydellisempänä” kuin se todellisuudessa on. (Gronow – Töttö 1996, 277.) Ideaalityyppimäisyydestään ja muista rajoitteistaan huolimatta teoreettisella tiedolla on kiistattomia sovelluksia myös yhteiskuntatieteiden piirissä. Esimerkiksi jo Weber (1988) erotti tapoja, joilla yhteiskuntatieteet voivat käsitteellis-teoreettisista lähtökohdistaan huolimatta edistää käytännöllisten ongelmien ratkaisua.

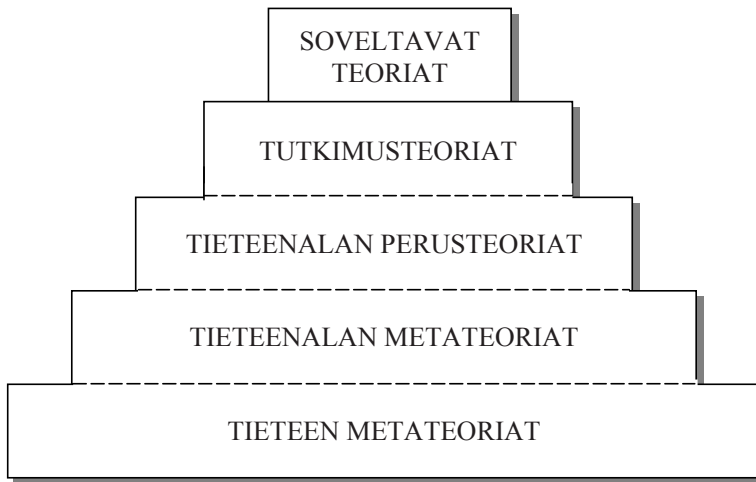
Weberin mukaan 1) tiede voi ensinnäkin kertoa, mitkä ovat asianmukaiset keinot (x,y,z) johonkin päämäärään (A) pyrittäessä; tiede voi ainakin valaista sitä, mikä käytettävistä keinoista todennäköisimmin johtaa päämäärän toteutumiseen. 2) Toinen tapa on käytännössä edellisen peilikuva: mikäli käytettävissä olevien keinojen (x,y,z) avulla päätetäänkin tavoitella toista päämäärää (B), tiede voi mahdollisesti osoittaa asetelman mahdottomaksi tai mielettömäksi. 3) Edelleen tiede voi osoittaa, että valittaessa käytettävissä olevista keinoista (x,y,z) yksi (x) tietyn päämäärän (C) saavuttamiseksi tästä aiheutuu tai saattaa aiheutua sellaisia sivuvaikutuksia tai seurausvaikutuksia, jotka ovat ristiriidassa jonkin toisen yleisesti hyväksytyyn päämäärän (D) kanssa. Näin ollen tiede voi kertoa sen ”hinnan”, joka tietystä valinnasta väistämättä joudutaan maksamaan. 4) Tiede voi valaista toimijan tavoittelemien päämäärien taustalla olevien aatteiden merkitystä, historiaa ja keskinäisiä suhteita. 5) Lopuksi tiede voi opettaa kriittisessä hengessä arvioimaan tavoiteltuja päämääriä ja näiden taustalla olevia ihanteita. (Weber 1988; Töttö 1997, 145–147.)

Kolmea ensin mainittua tieteen käyttötapaa Weber kutsuu *tekniseksi kritiikiksi*. On kiistatonta, että teknisellä kritiikillä on vahvasti käsitteellis-teoreettinen perusluonne. Kahta viimeksi mainittua tieteen käyttötapaa Weber taas kutsuu *dialektiseksi kritiikiksi*. Weberin mukaan dialektisen kritiikin tarkoituksena on ennen kaikkea auttaa havaitsemaan potentiaalisia ristiriitoja omaksuttujen tavoitteiden välillä. Toisin sanoen lähempi analyysi voi osoittaa, ettei toimija ole johdonmukainen tavoitellessaan B:tä ja C:tä yhtä aikaa, koska B:n mahdollinen toteutuminen olisi vastoin C:n perimmäistä ideaa. Myös dialektisen kritiikin olemus on selkeästi teoreettinen, joskin osin eri abstraktiotasolla suhteessa tekniseen kritiikkiin. (ibid.)

4. TEORIAN KERROSTUMAT

Ajatus teorioiden tasoista tai teorioiden kerroksittain rakentuneesta luonteesta ei sinällään ole uusi (ks. esim. Popper 1968; Klein 1999). Toisaalta, vaikka teorioiden kerrostunut luonne onkin

tunnistettu, varsinaisia eksplisiittisiä hahmotelmia aiheesta ei juuri ole löydettävissä (ks. kuitenkin Lehtovuori 1973, 16–34; Pinder – Moore 1979). Teorioiden kerrostumia voidaan – osin kärjistetysti ja yksinkertaistetusti toki – havainnollistaa kuviossa 3 esitetyllä typologialla.

KUVIO 3. Tieteellisten teorioiden kerrostumat.

Kuviossa syvimmän teorioiden tason (taso 1) muodostavat *tieteen metateoriat*, jotka voidaan ymmärtää käsityksiksi tieteen epistemologiasta ja ontologiasta. Tällaisia ovat esimerkiksi kysymykset todellisuuden luonteesta (esim. monismi, dualismi ja pluralismi) sekä keinoista ja mahdollisuuksista saavuttaa luotettavaa tietoa (esim. rationalismi vs. empirismi) ja edelleen näkemykset tieteen olemuksesta ja tehtävästä. Seuraavan teorioiden kerrostuman (taso 2) muodostavat *tieteenalojen metateoriat*: keskeiset tulkinnat oman tutkimuskohteen (joko laajemmin esimerkiksi koko yhteiskuntatiedettä koskevana tai suppeammin omaa erityistieteenalaa koskevana) ontologiasta (esim. objektivismi vs. subjektivismi) ja epistemologiasta, oikeasta tavasta tuottaa tietoa tutkimuskohteesta (esim. positivismi vs. hermeneuttisfenomenologinen ote). Kolmannen tason muodostavat tieteenalan tutkimusta ohjaavat *tieteenalan perusteoriat*, jotka rakentuvat käsitykselle tutkimuskohteen keskeisistä ominaisuuksista (esim. taylorismi & rationaalinen ihminen vs. ihmissuhdekoulukunta & humanistinen ihminen). Neljäs, *tutkimusteorioiden* kerrostuma rakentuu kolmannen tason tieteenalan perusteorioiden pohjalta. Esimerkiksi johtamis- ja organisaatiotutkimuksessa viimeistäänkin Hawthornen tutkimuksissa syntynyt humanistisen ihmisen tulkintakehys ja paradigma on synnyttänyt mm. HRM-tutkimuksen omine lukuisine teorioineen ja juonteineen, jotka taas ovat osaltaan enemmän tai vähemmän sovellettavissa käytännön liikkeenjohtotyössä (ks. esim. Ahonen

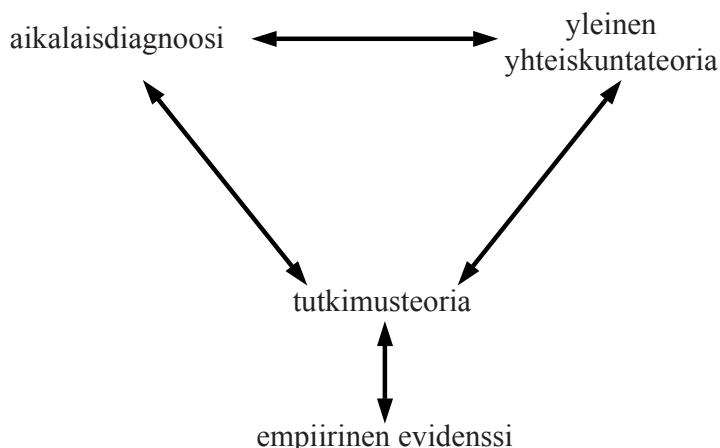
2001). Typologian viides ja praktisin taso on *soveltava teoria*, jossa tieteellisiä teorioita pyritään muuttamaan vieläkin aktiivisemmin ns. arkipäivän teorioiksi, ja joka liikkeenjohdon alalla on erityisesti kouluttajien ja konsulttien hallinnoima kenttä.

Vaikka onkin ilmeistä, että kuviossa 3 syvemmät tasot määrittävät voimakkaasti – jopa normatiivisesti – ylempiä tasoja, on myös huomattava, että ylemmät tasot vaikuttavat ainakin jossain määrin myös syvempiin tasoihin. Tässä kohtaa törmätään kuitenkin jälleen tieteenalojen eroihin. Eksakteissa tieteissä voidaan tutkimusteorioita empiirisesti koettelemalla osoittaa tieteenalan perusteoriat ja edelleen tieteenalan metateoriat oikeiksi. Ei-eksakteissa tieteissä tämä sen sijaan ei näyttäisi olevan varsinaisesti mahdollista, mikä luokin otolliset puitteet kilpailevien paradigmojen rinnakkaiselolle. Toisaalta myöskään luonnontieteissä ei ole mahdollista verifioida alimman, tieteen metateorioiden tason totuutta, ja siten esimerkiksi kysymys maailman tai jumalan olemassaolosta on tieteellisesti yksinkertaisesti mahdotonta todistaa. Valtaojan (2001) ilmeisen onnistunutta analogiaa lainaten voidaan esittää, että vaikka maailmankaikkeuden kaava on kirjoitettavissa pienelle paperilapulle se, miten kaava on syntynyt, miksi se on juuri sellainen kuin se on tai kuka asiasta on päättänyt jää tieteelle epäselväksi.

Teoreettista tutkimusta voidaan soveltaa kaikilla kuvion 3 esittämällä tasoilla – olkoonkin, että tason viisi teoreettisuudesta ja tieteellisyydestä voidaan toki olla perustellusti montaa mieltä – kun taas empiirinen tutkimus rajoittuu lähinnä tasoille kolme, neljä ja viisi. Koska liiketaloustieteet ovat pääosin *soveltavia* yhteiskuntatieteitä, liikkuu myös liiketaloustieteellinen tutkimus esimerkiksi perusyhteiskuntatiede sosiologiaa ja perustiede filosofiaa harvemmin tutkimusteorian tasoa syvemmällä teorian kerrostumilla. Tämä on sikäli harmillista, että historiallisesti ehdoton valtaosa tieteellisesti mielenkiintoisimmista ja merkittävimmistä löydöksistä on ollut luonteeltaan teoreettisia, viriten ilmeisen usein jonkinlaisesta hallitsevan metatason teorian kyseenalaistamisesta. Esimerkkejä viimeksi mainitusta löytyy modernin tieteen piiristä lukuisia, mutta mainittakoon tässä ainoastaan eräs kiistatta merkittävimmistä, nimittäin Einsteinin ennakkoluuloton ja perinteisiä rajoja rikkova ajatus siitä, että painovoima onkin itse asiassa universumin ominaisuus. Tämä ajatus johti Einsteinin lopulta yleisen suhteellisuusteorian läpimurtoon. (Maalampi 2005.)

Siinä missä teoriasta voidaan erottaa edellä tarkasteltuja eräänlaisia hierarkkisia kerrostumia, voidaan teoreettisesta tutkimuksesta erottaa myös kerrostumia, jotka eivät ole suoranaisesti hierarkkisia. Tätä voidaan havainnollistaa toimivasti alun perin Noron (2000) laatimalla ja Heiskalan (2000) edelleen muokkaamalla mallilla yhteiskuntatutkimuksen tyypeistä.

Noro (2000) erottaa tarkastelussaan kolmenlaisia sosiologisen teorian tyyppejä. *Tutkimusteoria* edustaa sisällöllistä yhteiskuntatieteellistä tutkimusta, jolla on aina suora yhteys empiriaan, mutta joka ei jää ainoastaan empiiristen havaintojen raportoinnin tasolle, vaan nousee aina monidimensionaalisiin ideaalityyppisiin ja teoreettisiin kausaalisiin hypoteeseihin (Noro 2000; Heiskala 2000). Suurin osa sosiologian teoreettisesta keskustelusta käydään Noron mukaan juuri

KUVIO 4. Yhteiskuntatutkimuksen tyypit.⁶

tutkimusteorian tasolla, ja on selvää, että myös liiketaloustieteiden teoreettinen keskustelu liikkuu pääasiallisesti tällä tasolla.

Yleiset (yhteiskunta)teoriat taas eivät Noron (2000) mukaan liity suoraan empiiriseen evidenssiin, vaikka kylläkin soveltavat ja käyttävät tutkimusteorian tuloksia materiaalinaan. Ero tutkimusteorian ja yleisen teorian välillä on siinä, että "yleiset teoriat ovat yleisiä siinä mielessä, että ne asettavat kysymyksen siitä kuinka "yhteiskunta", "sosiaalinen" tai "kulttuuri" konstituoituu ja yrittävät vastata siihen" (Noro 2000, 321). Tutkimusteoria ja yleinen teoria tarvitsevat toisiaan; yleinen teoria tarvitsee tutkimusteorian käytännöllisen ja empiirisen tutkimuksen tuloksia ja tutkimusteoria taas yleisen teorian laajempaa edellytysten ja ehtojen tarkasteluun soveltuvaan käsitteistöä ja viitekehystä. Ellei suuntausten välillä ole toimivaa yhteyttä, on olemassa selkeä vaara, että tutkimusteoria typistyy selvitystutkimukseksi ja yleinen teoria laajenee yleiseksi filosofiaksi. (ibid., 322; Heiskala 2000, 208–210.)

Yhteiskuntatutkimuksen kolmas tyyppi eli *aikalaisdiagnoosi* pyrkii Noron (2000) mukaan vastaamaan kysymyksiin "keitä me olemme?" ja "mikä on tämä aika?". Tarve tällaiselle teoreettiselle tutkimukselle ja pohdiskelulle syntyi Noron mukaan modernin murroksen myötä, kun yhteiskunnallisten kokemusten ja havaintojen sekä odotushorisonttien välille syntyi ristiriita. Esimerkkeinä aikalaisdiagnostista keskustelua käyvistä teoreetikoista Noro esittää mm. Anthony Giddensin, erityisesti riskiyhteiskunnan teoriastaan tunnetun Ulrich Beckin sekä heidän kanssaan samalla teoreettisella aaltopituudella kirjoittavan Zygmunt Baumanin. Sosiologisen teoreettisen tutkimuksen lajeista aikalaisdiagnoosin välitön yhteys empiiriseen tutkimukseen on selkeästi rajatuin.

⁶ Alkuperäinen lähde Noro (2000, 328), jonka pohjalta kuviota on edelleen muotoillut Heiskala (2000, 209).

5. TEOREETTINEN ARGUMENTAATIO JA TULKINNALLISUUS

5.1 Teoreettisen tutkimuksen logiikka, teorian loogisuus ja argumentointi

Vaikka merkittävä osa yhteiskuntateoreettisesti mielenkiintoisista kysymyksistä on luonteeltaan enemmän tai vähemmän empiirisen metodin tavoittamattomissa, empirialla on yleensä varsin merkittävä rooli myös ei-empiirisen teoreettisen tutkimuksen kannalta. Teoreettinen tutkimus myös muistuttaa monessa suhteessa laadullista empiiristä tutkimusta. Puhuttaessa teoreettisen tutkimuksen ja empiirisen laadullisen tutkimuksen samankaltaisuudesta on tärkeää erottaa se, onko teoria tutkimuksessa *päämääränä* vai *keinona* (vrt. Eskola – Suoranta 1998, 82–84; Raunio 1999, 308–312). Kuten todettua, kaiken tieteellisen tutkimuksen on keskusteltava myös teorian tasolla; tutkimusten on siis toisin sanoen paitsi oltava jatkuvassa vuorovaikutuksessa teoreettisen keskustelun kanssa, myös luotava itse jonkinlaista, vähintäänkin epäsuoraa teoreettista kontribuutiota. Teoreettisen tutkimuksen tapauksessa viimeksi mainittu on kuitenkin aivan erityisen merkittävässä roolissa, sillä mikäpä muukaan lähestymistavan päämääränä ja tuloksena olisi kuin teoria. Vastavasti luonteeltaan empiirisissä tutkimuksissa teorian rooli on usein toimia paremmin lähtökohtana tai keinona kuin varsinaisena päämääränä/tuloksena (Eskola – Suoranta 1998, 82).

On luonnollisesti keskusteltu paljon siitä, mikä on yksittäiselle tutkimukselle riittävä teoreettinen kontribuutio (Whetten 1989). Soveltavina tieteinä liiketaloustieteet ovat suhtautuneet asiaan käytännönläheisemmin kuin useimmat muut yhteiskuntatieteet, ja käytännössä mielenkiintoiset tulokset onkin usein nähty liiketaloustieteen alalla riittävinä, vaikka tutkimuksen teoreettinen kontribuutio olisikin rajoittunut. Toisaalta esimerkiksi väitöskirjatutkimuksilta edellytetään alalla ainakin toistaiseksi myös suhteellisen vahvaa teoreettista panosta. On kuitenkin ainoastaan oikeutettua sanoa, ettei alalla tulkinta teoreettisesti riittävästä kontribuutiosta ainakaan vielä yleisesti ottaen täytä esimerkiksi niitä vaatimuksia, jotka Sutton ja Staw (1995) teorialle asettavat.

Tarkastelussaan Sutton ja Staw (1995) korostavat, ettei hypoteesista itsessään ole teoriaksi. Kirjoittajien mukaan hypoteesi ottaa kantaa siihen, *mitä* oletetaan tapahtuvan, *ei* siihen, *miksi* oletetaan tapahtuvan. Vasta kun sekä ”mitä” että ”miksi” -ulottuvuudet yhdistyvät samassa sisäisesti loogisessa tieteellisessä konstruktiossa, voidaan kirjoittajien mukaan puhua teoriasta. Seuraten kyseistä Suttonin ja Staw’n ajatusta, teorian voisi määritellä käsitteelliseksi konstruktioksi, joka ilmaisee todellisuudesta väittämän X, tarjoten edelleen sisäisesti ristiriidattoman, loogisen selityksen sille, miksi X. Teoreettisen argumentaation sisäinen *loogisuus* ja sen yksittäisten osien *kausalisuus* ovatkin seikkoja, joiden roolia monet tunnetut teoreetikot ovat korostaneet (ks. esim. Popper 1968; Weick 1989) ja jotka käyvät tavalla tai toisella esille käytännössä kaikista teorian konstruointia tarkastelevista tutkimuksista.⁷ Kuten Weick (1995) siis kuitenkin on huomauttanut,

⁷ On syytä huomauttaa, ettei teoreettisen tutkimuksen yhteydessä sellaisia käsitteitä kuten kausalisuus ja selittäminen tule ymmärtää positivistisen tiedekäsityksen mukaisessa tiukassa merkityksessä.

Suttonin ja Staw'n tapa käsittää teoria valmiina tuotteena jättää teoreettisen tutkimuksen määritelmän ulkopuolelle teoreettisen prosessin, *teoretisoinnin*. Onkin lopulta vaikea nähdä, että ainoastaan valmis, sisäisesti looginen ja kausaalinen teoria voitaisiin tulkita yksittäisen tutkimuksen näkökulmasta riittäväksi teoreettiseksi kontribuutioksi. Käytännössä teorian rakennus vaatiikin aikaa ja kehittelyä, ja yhteiskuntatieteen alalla on ylipäätään vaikeaa nähdä montaakaan todella "valmista" ja "lopullista" teoriaa (ibid.).

Teoreettisen tutkimuksen metodologiakeskustelussa on eri perspektiiveistä käsin kiinnitetty erityisesti huomiota juuri teorioiden rakentamiseen (ks. esim. Eisenhardt 1989; Gioia – Pitre 1990; Dansereau et al. 1999). Vaikka teorian rakentamiselle voidaan osoittaa tiettyjä yleisiä loogisia ja käytännöllisiä suuntaviivoja, mitään tiettyä universaalista kaavaa toimivan teorian rakentamiseen ei tietenkään ole. Ei ole olemassa myöskään yleistä kaavaa uuden kantavan idean keksimiselle, jonka pohjalta teoria voitaisiin rakentaa, sillä loogista heuristiikkaa ei tunnetusti ole. Sen sijaan tiettyjä suuntaviivoja myös "teoreettiselle ideoinnille" voidaan esittää. Esimerkiksi Poole ja Van de Ven (1989) esittävät olemassa olevien teorioiden jännitteet, epäjohdonmukaisuudet ja ristiriidat hedelmällisiksi kohteiksi, joiden pohjalta uutta teoriaa kannattaa lähteä kehittämään.

Prosessina teoreettinen tutkimus etenee analyysin ja synteessin vuoropuheluna. Kuten Uusitalo (1991) on todennut, modernin tieteen voittokulku on seurausta pitkälti juuri analyysin menetelmästä, kokonaisuuden hajottamisesta paremmin hallittaviin osiin. Analyysin vastakohta, synteesi on kokoava ote, jonka tehtävänä on muodostaa kokonaiskuva mielenkiinnon kohteena olevasta ilmiöstä. Vaikka länsimainen tiede on fokusoitunut jopa huolestuttavissa määrin analyysiin synteessin kustannuksella (ibid.), on myös tietty synteettinen tarkastelu teorian rakennuksen kannalta aina välttämätöntä. Näin siksi, että teoriasta pystytään rakentamaan looginen ainoastaan sillä edellytyksellä, että sen yksittäiset osat ovat linjassa toistensa kanssa; tämä edellyttää teorian laatijalta synteettistä ajattelua. Se, onko lopputuloksena luonteeltaan analyttinen vai synteettinen teoria riippuu siitä, kumpi menetelmästä on hallitsevassa asemassa.

Teoreettisen tutkimuksen näkökulmasta voidaan esittää kolme yleistä, erityisen merkittävää kulminaatiokohtaa: aineiston valikointi, argumentointi ja teorian kerrostumien ylittäminen. Kuten kaikessa tutkimuksessa, myös teoreettisessa tutkimuksessa *aineiston valikointi* ja tietoinen rajaaminen käytetyn lähdemateriaalin joukosta on erityisen merkittävä vaihe, sillä tutkimuksen materiaalihorisontin rajauksen kautta spesifioituu se, mitä tutkija haluaa ja voi sanoa syyllistymättä "universalisointiin". Kysymyksenasettelu rajaa ennalta aineiston valintaa ja toisaalta käytettävissä oleva aineisto rajaa kysymyksenasettelua. Toisin sanoen aineistoa ja kysymyksenasettelua on pohdittava yhdessä, ja nämä yleensä kietoutuvatkin toisiinsa monikerroksisessa ja vähittäisessä valintaprosessissa. (Ehrnrooth 1990, 39; Palonen 1988, 132–135; Ahonen – Kallio 2002, 21–27.)

Toinen merkittävä kulminaatiopiste teorian rakentamisen kannalta on *argumentointi*. Argumentointikyky on toki sinällään kiistattoman tärkeää kaikelle tieteelliselle tutkimukselle, mutta

teoreettisen tutkimuksen tapauksessa argumentoinnin merkitys korostuu vielä entisestään siitä yksinkertaisesta syystä, ettei tutkimuksen argumenttia ole mahdollista rakentaa ainakaan ensikäden empiirisen aineiston varaan – tai vaihtoehtoisesti haudata argumentaation puutteita sen alle (Sutton – Staw 1995). Kuten Aro (1994, 42–44) on todennut, yhteiskuntatieteiden alalla merkittävä osa argumentoinnista tapahtuu *retorisesti*, sillä valtaosa alan päättelystä yksinkertaisesti on luonteeltaan muuta kuin matemaattista tai formaalia. Näin ollen tutkijan on perusteltava paremminkin retorisesti kuin loogisesti myös tutkimuksen kohteen rajausta eli se, mitkä tekijät tutkimuksessa otetaan huomioon ja mitkä taas jätetään huomiotta (Aro 1994, 42–44; ks. myös Kakuri-Knuutila 1999.) Tässä suhteessa tutkijan merkittävin tehtävä on retoriikan keinoin vakuuttaa lukijansa: rakentaa tutkimuksestaan uskottava (vrt. Lukka – Kasanen 1993).

Kolmas teoreettisen tutkimuksen kannalta erityisen kriittinen kohta, *teorian kerrosten ylittämisen* tarkoittaa tilannetta, jossa tutkija siirtyy tarkastelussaan yhdeltä teorian tasolta toiselle. Käytännössä kaikissa *tieteellisissä* tutkimuksissa tutkijoiden on otettava vähintään implisiittisesti kantaa tieteenalan metatason kysymyksiin, erityisesti valitessaan tutkimuksensa lähestymistapaa. Syvimpään teorian tasoon tutkija törmää viimeistään silloin, kun hän päättää mikä on relevantti näkökulma tutkimusongelmaan (ontologia) ja millaisella lähestymistavalla tutkimusongelmasta voidaan tuottaa uskottava kuvaus (epistemologia). Liikkuessaan teorian kerrostumien yli, tutkijan tulee kyetä toimimaan loogisesti valintojensa suhteen ja kyetä perustelemaan valintojaan uskottavasti. (ks. Kallio 2002, 248–254.) Samalla on myös selvää, että retoriikka yhdistää toisiinsa kaikki kolme edellä kuvattua teoreettisen tutkimuksen kulminaatiopistettä eli aineiston valinnan, argumentoinnin ja teorian kerrosten ylittämisen: retorinen perustelu onkin välttämätöntä aina kun argumentoidaan tutkimuksen keskeisiä valintoja.

Logiikaltaan ja tutkimusprosessiltaan teoreettinen tutkimus ei poikkea oleellisesti laadullisesta empiirisestä tutkimuksesta. Aivan kuten tulkitsevassa tutkimuksessa, myös teoreettisessa tutkimuksessa on syytä suhtautua varauksellisesti käsitykseen, jonka mukaan kysymyksenasettelu loogisesti edeltää aiheen käsittelyä eikä ”hypoteeseja” ole sopivaa revisoida jälkikäteen tuloksiin sopivaksi. Tällainen ideaali on käytännössä ylipäätään mahdoton, sillä järkeviä hypoteeseja ei voi asettaa ilman varsin perusteellista perehtymistä aihepiiriin ja aineistoon. Kuten tulkitsevassa tutkimuksessa myös teoreettisessa tutkimuksessa kysymyksenasettelu on siis esitettävä selvästi, mutta sitä voidaan ja yleensä myös joudutaan revisoimaan tutkimusprosessin edetessä. Siten laadullisen tutkimuksen ajatuksen mukaisesti myös teoreettinen tutkimus etenee hermeneuttisessa kehässä, jossa alkuperäinen ”tulkintaidea” tai ”esiymmärrys” tarkentuu ja muuntuu jokaisella askeleella. Kokoavan kysymyksenasettelun tekeminen onkin mahdollista vasta, kun tutkija varsin tarkkaan tietää, mitä hänen aineistostaan ja tulkintaideastaan ylipäätään on mahdollista saada irti. (Palonen 1998, 139–147; Kerssens-van Drongelen 2001.)

On tärkeää huomata, että vielä kokoavan kysymyksenasettelun jälkeenkin teoreettinen ai-

neisto yleensä tekee "vastarintaa", koska yhteiskuntatieteissä keskeisistäkään asioista ei vallitse yksimielisyyttä tutkijoiden keskuudessa (vrt. Aro 1994, 42). Lopulta voidaan esittää se paradoksaalinen nyrkisääntö, että jos lähdeaineisto ei tee lainkaan vastarintaa, jotain on vialla. Teoreettisessa tutkimuksessa, aivan kuten laadullisessa tutkimuksessa, tutkija tekee tulkintoja aineistostaan, yhdistelee ja luokittelee tietoa herkeämättä, pyrkii syklinomaisessa prosessissa pääsemään yhä syvemmälle ymmärryksen tasolle, kykenemättä kuitenkaan lopulta erityisen perusteellisesti osoittamaan niitä kriittisiä tekijöitä tai prosesseja, joiden pohjalta hän päätyi esittämiinsä johtopäätöksiin. (Palonen 1998; Ahonen 2001, 28.) Kuten laadullisessa tutkimuksessa, myös teoreettisessa tutkimuksessa käytännössä ainoa tapa edesauttaa objektiivisuuspyrkimystä on tehdä päätelyprosessista mahdollisimman avoin ja läpinäkyvä.⁸

5.2 Teorian tulkinnallisuus ja arvioitavuus

Tunnettu filosofi Jean-François Lyotard (1985, 62) on korostanut tiedon ja tieteen intressidonnaisuutta todetessaan, että tiede vajoaa ideologian ja vallan välineen tasolle aina, kun sen "empiiriksi nimittämät pelisäännöt käännetään sitä itseään vastaan." Kuten Lyotardin toteamuksesta käy ilmi, myöskään kokemusperäisyys ei tee sinällään tieteestä objektiivista. Vaikka ilmiö nimeltä todellisuus ymmärrettäisiinkin realistisesti, ihmisen tietoisuudesta periaatteessa riippumattomana, on kiistatonta, että todellisuus välittyy havait sijalle ainoastaan hänen tietoisuutensa kautta, ollen samalla sosiaalisten prosessien ja ilmiöiden värittämää. Winch (1979, 36) on alleviivannut tätä seikkaa muistuttamalla, että "kun puhumme maailmasta, puhumme itse asiassa siitä mitä tarkoitamme ilmauksella "maailma": ei ole mitenkään mahdollista päästä niiden käsitteiden ulkopuolelle, joiden rajoissa ajattelemme maailmaa". Vaikka tieteessä tunnetusti pyritään objektiivisuuteen ja arvovapauteen, ei tiede käytännössä kuitenkaan ole irrallista sosiaalisesta toiminnasta, vaan päinvastoin sosiaalisen toiminnan läpäisemää, heijastellen siten myös yksilöiden subjektiivisia päämääriä ja ideologioita. Sanottu käy osuvasti ilmi seuraavasta Palosen sitaatista:

[T]utkimus ei merkitse "käsitusten" tulemistä korvatuiksi "tiedolla", vaan yhdenlaisten käsitusten asettamista toisenlaisten tilalle. Juuri tämän vuoksi kaikki tutkimus on (ainoastaan) tulkintaa: sillä ei ole mitään "kestävää perustaa" tai "absoluuttista mittapuuta". Tulkinta on aina ehdollinen, vajavainen ja yksipuolinen käsitys ilmiöstä. Tulkinnalle voidaankin asettaa kaksi peruspiirrettä. Jokainen tulkinta on kiistettävissä, jokaiselle tulkinnalle voidaan esittää vastaväitteitä ja vaihtoehtoja. Mikään tulkinta ilmiöstä ei anna siitä tyhjentävää käsitystä. (Palonen 1988, 15.)

⁸ Avoimuudella ja läpinäkyvyydellä tarkoitetaan tässä sitä, että lukijan on mahdollista seurata tutkijan päättelyketjuja ja argumentoinnin rakentumista. Tällöin keskeiseen asemaan nousee tutkijan tapa kertoa avoimesti tekemistään valinnoista.

On ilmeisen kiistatonta, ettei missään yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa kyetä siivilöimään kaikkea subjektiivisen ulkoisen aineksen vaikutusta tutkimuksen sisäisestä päättelyprosessista. Samalla on myös ilmeistä, että tutkimuksen sisäisen logiikan ja ulkoisen ideologian yhtymäkohtien saumat ovat erityisen alttiita kritiikille, eikä tutkimuksen sisäistä ja ulkoista ulottuvuutta ole mielekästä arvioida toisistaan täysin erillisinä osa-alueina. Tutkimuksessa esitettyjen tulkintojen hyväksyminen perustelluiksi edellyttääkin siis väistämättä ainakin jossakin määrin myös tutkimuksen ulkoisen ulottuvuuden, arvojen ja ideologian hyväksymistä (vrt. Palonen 1988; Luostarinen – Väliaverron 1991). Tämä johtaa lopulta myös siihen, että ”teorioiden arviointikriteerinä onkin pakko käyttää ensinnäkin immanenttia kritiikkiä, joka kiinnittää huomionsa teorian sisäiseen johdonmukaisuuteen ja kykyyn ratkaista itse asettamansa ongelmat” (Heiskala 2000, 206). Teorian sisäisen johdonmukaisuuden ohella toisena keskeisenä teorioiden arvioinnin kohteena Heiskala (ibid.) esittää niiden kyvyn ”tarttua hedelmällisellä tavalla ajankohtaisiin ongelmiin”.

Kuten kaikessa tutkimuksessa, myös teoreettisessa tutkimuksessa on aina joukko solmukohtia, strategisia valintatilanteita, jotka tutkijan on pystyttävä eksplisiittisesti perustelevaan. Juuri näihin solmukohtiin kohdistuu myös teorioiden arvioinnin immanentti kritiikki. Monoliittisen totuuden mahdollisuuden kiistäminen ja oman argumentin sijoittaminen ”ainoastaan” tulkinnaksi tulkintojen joukkoon (vrt. Palonen 1988) ei siis tarkoita tutkimuksen argumentin relativoinnista *an sich*, puhumattakaan siitä, että omaksuttu lähestymistapa tai taustasitoumukset tarjoaisivat vastuuvapauden kritiikiltä tai että tutkija voisi peräti legitiimisti sanoa ”mitä tahansa”. Kuten Ahonen (2001, 321) on todennut ”siitä, ettei kukaan tutkija ole koskaan onnistunut täysin täyttämään objektiivisen tieteen ja järjen ideaalikriteereitä, ei voida loogisesti ja sitovasti tehdä sitä johtopäätöstä, että näiden kriteerien *tavoittelusta* tulisi kokonaan luopua”.⁹

Teoreettinen tutkimus ei oikeuta tutkijaa vapautumaan päättelyn loogisuuden vaatimuksista, vaikka tutkimuksen loogisuuden ”turvaavaa” päättelyketjua ei voidakaan määritellä hypoteesien asettamisesta niiden hyväksymiseen tai hylkäämiseen, kuten esimerkiksi kvantitatiivisessa tutkimuksessa. Tietenkin aivan kuten empiiristä tutkimusta, myös teoreettista tutkimusta voidaan tehdä huonosti. Vakavasti otettava teoreettinen tutkimus ei kuitenkaan ole ainoastaan lähdemateriaalin referointia; kuten empiirisessä tutkimuksessa, myös teoreettisessa tutkimuksessa lähdemateriaalia tulkitaan ja analysoidaan tiettyjen teoreettisten silmälasien läpi ja liikutaan siten aineiston ”yläpuolella”,

⁹ Tässä yhteydessä voitaisiin perustellusti puhua myös teoreettisen tutkimuksen validiteetista ja reliabiliteetista. Kuten laadullisen tutkimuksen tapauksessa, myös teoreettisen tutkimuksen kohdalla validiteetti ja reliabiliteetti viittaavat ennen kaikkea tutkijan tekemien tulkintojen ja johtopäätösten pätevyteen ja siihen, etteivät esitetyt tulkinnat ja johtopäätökset sisällä ristiriitaisuuksia (ks. esim. Eskola – Suoranta 1998, 214). Validiteetin ja reliabiliteetin käsitteillä on kuitenkin niin voimakkaasti latautunut positivistinen merkitys, että niiden käyttö johtaa usein virhetulkintoihin, eikä käsitteitä siksi ole käytetty tässä artikkelissa.

aineistosta johtopäätöksiä ja tulkintoja rakentaen. Prosessin tuloksena syntyneet konstruktiot tutkijan on kyettävä perustelemaan uskottavasti.

Teoreettisessa tutkimuksessa tutkija törmää samaan ongelmaan kuin laadullisessa tutkimuksessa. Nimittäin, kuten laadullisessa tutkimuksessa, myös teoreettisen tutkimuksen päättelyssä joudutaan yleensä enemmän tai vähemmän käyttämään konstruktioita, jotka ovat ristiriidassa ainakin joidenkin aineiston "tosiseikkojen" kanssa. Tutkijan päättely siis aina jossain määrin vääristää aineistoa, mutta toisaalta antaa sille terävemmän profiilin. Luonnollisesti teorioita konstruoidessa on pohdittava sitä, missä määrin aineistosta, olipa se sitten luonteeltaan ensikäden empiiristä aineistoa tai alan tutkimuskirjallisuutta, voidaan poiketa. Yksiselitteisiä vastauksia ei tietenkään ole, ja valinta riippuu mm. tutkijan kysymyksenasettelusta, varovaisuuden ja rohkeuden painotuksesta, halusta mukautua vallitseviin käsityksiin tai itsepintaisesti puolustaa provokatiivisia teesejä. Tutkimuksessa joudutaankin alati tasapainoilemaan kahden aspektin välillä: yhtäältä lähteiden ajatuksia ei saisi irrottaa käyttöyhteydestään ja toisaalta liiallinen uskollisuus lähdemateriaalille ei saisi estää omien tulkintojen tekemistä. (Luostarinen – Väliaverron 1991, 207; Palonen 1988, 137–138; Ahonen – Kallio 2002, 21–27.)

6. TEOREETTISEN TUTKIMUKSEN LAJITYYPPEJÄ

Lopuksi on syytä tarkastella tiivistetysti ei-empiirisen teoreettisen tutkimuksen erilaisia ilmene-mismuotoja. Kyseessä ovat teoreettisen tutkimuksen "alakategoriat", jotka mainittiin kuvion 2 käsittelyn yhteydessä, ja joita siis tietyn varauksin voidaan pitää myös metodeina. On kuitenkin syytä havaita, että teoreettisen tutkimuksen lajityyppien itsenäinen metodinen luonne on rajoittunut jo siksi, että ne ovat toisiaan täydentäviä, vieläpä niin, että käytännön tutkimustyössä omaksuttu lähestymistapa sisältää miltei väistämättä useampia kuin yhtä niistä. Kyseessä on siis ennen kaikkea *ideaalityyppinen* luokittelu yleisimmistä teoreettisen tutkimuksen lajeista. On syytä korostaa, ettei luetteloa ole kuitenkaan tarkoitettu kattavaksi siinä mielessä, että se pitäisi sisällään kaikki mahdolliset teoreettisen tutkimuksen ilmenemismuodot. Edelleen on huomattava, että luokittelu voitaisiin perustellusti laatia myös toisin, ja että esitetty luettelo on siis ensisijaisesti kirjoittajan näkemys teoreettisen tutkimuksen keskeisistä tyypeistä, eikä sinällään universaali tai "lopullinen".

6.1 Teoreettinen perustutkimus

Teoreettinen perustutkimus on kiistatta eräänlainen teoreettisen tutkimuksen perustyyppi. Erinomainen esimerkki teoreettisesta perustutkimuksesta on Einsteinin suhteellisuusteoria. Toisin kuin usein virheellisesti tunnutaan ajattelevan, lähestymistapana teoreettinen perustutkimus ei tarkoita empiirisen tiedon hylkäämistä; päinvastoin olemassa olevaa kokemusperäistä tietoa käytetään

hyväksi teoreettisessa perustutkimuksessa. Esimerkiksi empiiriset fysiikan tutkimukset toimivat vastavuoroisesti perustana uudelle teoreettiselle perustutkimukselle fysiikan alalla. Juuri fysiikka onkin luonteva esimerkkitieteenala kuvattaessa teoreettista perustutkimusta, sillä luonteensa vuoksi osaa fysiikan ilmiöistä voi olla lähes mahdotonta löytää empiirisesti, ellei pohjana ole teoriaa siitä mitä etsiä.

On kuitenkin tärkeää havaita, ettei teoreettinen perustutkimus ole ainoastaan luonnontieteiden yksityisomaisuutta, sillä teoreettista perustutkimusta harjoitetaan muodossa tai toisessa kaikilla tieteenaloilla. Esimerkiksi Wittgensteinin teoria kielen logiikasta (1972) ja Giddensin rakenteistumisteoria (1984) ovat toimivia esimerkkejä yhteiskuntatieteellisen alan teoreettisesta perustutkimuksesta. Kauppätieteiden alalla erityisesti taloustieteen teoreettisen perustutkimuksen kohdalla voidaan puhua teoreettisesta mallintamisesta, kohdeilmion vangitsemisesta matemaattiseen asuun (Uusitalo 1991).

Keskeistä teoreettiselle perustutkimukselle on paitsi kiinnostuksen kohteena olevan ilmiön "näkyväksi tekeminen" myös sen selittäminen. Teoreettinen perustutkimus siis toisin sanoen kysyy "mitä on?" ja pyrkii eksplikoimaan asiointilaa. Avainkäsitteitä teoreettisen perustutkimuksen kannalta ovat myös ilmiökeskeisyys, verismi ja kontemplaatio. Samalla kun teoreettisessa perustutkimuksessa eksplikoidaan asiointilaa – "mitä on?" – on kyettävä vastaamaan kausaalisesti myös "miksi on?" -tyyppisiin kysymyksiin. Näin siksi, että kestävän argumentin rakentaminen edellyttää käytännössä aina jonkinlaisten kausaalisuhteiden verkostoa teorian sisällä (Sutton – Stav 1995).

6.2 Ongelmanratkaisuun orientoitunut teoreettinen tutkimus

Ongelmanratkaisuun orientoitunut teoreettinen tutkimus pyrkii ratkaisemaan jonkin tietyn ongelman. Logiikaltaan soveltava teoreettinen tutkimus toisin sanoen kysyy, kuinka tilanteesta X päästään tilanteeseen Y, ja tutkimuksen tuloksena on yleensä jonkinlainen toimintasuositus. Teoreettisen tutkimuksen lajina lähestymistapa eroaa siten voimakkaasti teoreettisesta perustutkimuksesta ja voidaan itse asiassa eräässä mielessä tulkita jopa sen suoranaiseksi vastakohtaksi. Empiirialla on ongelmanratkaisuun suuntautuneen teoreettisen tutkimuksen kannalta erityinen rooli, sillä ratkaistava ongelma on yleensä luonteeltaan arkielämään liittyvä. Lähestymistapa on siten luonteeltaan praktinen, soveltava.

Koska liiketaloustieteet ovat vahvasti soveltavia tieteitä, ongelmanratkaisuun suuntautunut lähestymistapa on niille erityisen merkittävä, ja myös tapauksissa, jossa tutkimuksen lähestymistapa on luonteeltaan empiirinen, liiketaloustieteellinen tarkastelu käy usein keskustelua juuri soveltavan teorian näkökulmasta. Liiketaloustieteen klassisista tutkimusotteista päätöksentekemethodologinen ja konstruktiivinen tutkimusote tulevat lähimmäksi ongelmanratkaisuun orientoitunutta teoreettista tutkimusta (ks. Kasanen et al. 1991; Neilimo – Näsi 1980). Avainkäsitteitä ongel-

manratkaisuun orientoituneen teoreettisen tutkimuksen näkökulmasta ovat mm. ongelmakeskeisyys, tekninen tiedonintressi, instrumentalismi, konstruktionismi ja praktisuus.

6.3 Analyttinen teoreettinen tutkimus

Analyysi, kokonaisuuden hajottaminen osiinsa, on tieteen perusmenetelmä, ja kiistatta merkittävä tekijä modernin tieteen voittokulun taustalla (Uusitalo 1991). Usein myös teoreettinen tutkimus etenee uusien, yhä rajatumpien tutkimusongelmien äärelle. Eräs analyttisen teoreettisen tutkimuksen luonnollinen muoto on case-tutkimus, jolloin tutkittava tapaus määrittää myös tutkimuksen analyysin luonnolliset rajat. Toisaalta, kuten usein on korostettu, myös case-tutkimuksen tulee keskustella teoreettisesti, ja teorianrakennuksesta case-tutkimuslähestymistavan perspektiivistä onkin kirjoitettu kohtuullisen runsaasti viime vuosina (ks. esim. Eisenhardt 1989; Amaratunga – Baldry 2001; Woodside – Wilson 2003).

Avainkäsitteitä analyttisen teoreettisen tutkimuksen näkökulmasta ovat mm. fokuoituneisuus, case-tutkimus ja induktio. Liiketaloustieteen tutkimusotteista analyttistä teoreettista tutkimusta edustavat tietyin varauksin käsiteanalyttinen ja konstrukttiivinen tutkimusote (ks. Kasanen et al. 1991; Näsi 1980). On kuitenkin syytä huomata erityisesti kaksi seikkaa. Ensinnä, kuten todettua, käsiteanalyysin suoranainen yhdistäminen teoreettiseen tutkimukseen on ylipäättään kyseenalaista. Toiseksi, käsiteanalyysi merkityksessä käsitejärjestelmien rekonstruktio edustaa paremminkin synteettistä kuin analyttistä otetta. Lisäksi on syytä muista, että kaikki teoreettinen tutkimus sisältää lopulta paitsi analyysia myös synteesiä.

6.4 Synteettinen teoreettinen tutkimus

Synteesi, kokonaisuuden konstruointi sen yksittäisistä osista, on analyysin peilikuva. Kuten Uusitalo (1991, 23) on C. Wright Mills'ä lainaten todennut, yhteiskuntatiede ei kehity kuten tilkkutäkki, joka koostuu erillään olevista paloista; palaset eivät suinkaan yhdisty mekaanisesti, ja siksi synteettisen tutkimuksen tehtävä on yhdistää ne. Moni tunnettu tutkija on viime vuosina esittänyt huolensa juuri tieteen kentän pirstoutumisesta ja esittänyt synteettistä otetta lääkkeeksi ongelmaan. Teoreettinen tutkimusmetodi on kiistatta varsin luonteva lähestymistapa synteettiseen tutkimukseen. Avainkäsitteitä synteettisen teoreettisen tutkimuksen näkökulmasta ovat mm. holismi, generalismi ja yleiskatsauksellisuus.

Synteettisen teoreettisen tutkimuksen erityistapauksena voidaan mainita review -tutkimus. Review -tutkimuksen tehtävänä on kartoittaa esimerkiksi jonkin tietyn tieteellisen diskurssin tila ja argumentoida tältä pohjalta kokonaisvaltaisesti alan yleisistä suuntaviivoista. Vaikka lähestymistapa on kiistatta hyödyllinen tieteellisen julkaisu toiminnan kasvaessa lähes eksponentiaalisesti, teoreettisesta näkökulmasta review -tutkimuksilla on kuitenkin ilmeinen vaara jäädä suhteellisen köyhiksi. Siksi review -tutkimuksessa tulisikin soveltaa kriittistä otetta ja kiinnittää huomiota

erityisesti tarkastellun diskurssin ongelmiin, puuteisiin ja ristiriitoihin, ja rakentaa tältä pohjalta edelleen uutta teoriaa (vrt. Poole – Van de Ven 1989). (ks. tarkemmin Kallio 2006.)

6.5 Kriittinen teoreettinen tutkimus

Kriittinen teoreettinen tutkimus on samansuuntainen teoreettisen perustutkimuksen kanssa pyrkiessään tekemään asioita näkyviksi. Kriittinen teoreettinen tutkimus eroaa kuitenkin teoreettisesta perustutkimuksesta siinä, että se edellä mainitusta poiketen myös *problematisoi* vallitsevat asiain-tilat. Samalla kun vallitsevat asiain-tilat problematisoidaan ja niistä pyritään vapautumaan, esitetään vähintäänkin implisiittisesti myös ajatus siitä, kuinka asioiden tulisi olla. Tämä taas edellyttää arvoasetelmaa, joka ei ole johdettavissa asiain-tiloista itsestään (vrt. Niiniluoto 1983; Heiskala 2000). Tämä on samalle myös kriittisen teoreettisen tutkimuksen keskeinen haaste. Toinen lähestymistavan keskeinen haaste liittyy kriittiselle tutkimukselle usein ominaiseen taipumukseen dekonstruktioon vailla rekonstruktion mahdollisuutta; kriittiset tutkijat ovatkin usein taipuvaisia purkamaan asioita osiin vailla pyrkimystä niiden uudelleenrakentamiseen (Bauman 1996; Kallio 2004). Keskeisiä käsitteitä kriittisen teoreettisen tutkimuksen kannalta ovat mm. vallitsevien asiain-tilojen näkyväksi tekeminen, problematisointi, kriittisyys, dekonstruktio ja emansipatorinen tiedonintressi.

Aikalaisdiagnoosia, aikalais-teoreettista tutkimusta voidaan pitää kriittisen teoreettisen tutkimuksen erityistapauksena. Siinä missä kriittisen teoreettisen tutkimuksen fokus on jossakin tietystä kohteesta, olipa kyse sitten työelämän käytännöistä, ympäristöongelmista tai vaikkapa sukupuolten välisestä tasa-arvosta, on aikalais-teorialla taipumuksena käsitellä tavalla tai toisella näitä kaikkia; tarkemmin sanoen modernille tai postmodernille – miten vain – yhteiskunnalle ominaisia piirteitä, jotka määrittävät sosiaalisen toiminnan eri osa-alueiden rakentumista. Erinomainen esimerkki tällaisesta aikalais-teoreettisesta keskustelusta on Beckin, Giddensin ja Lashin (1995) teos *Nykyajan jäljillä*.

6.6 Metodinen ja metodologinen teoreettinen tutkimus

Metodi- ja metodologiakirjallisuus on lähes poikkeuksetta itsessään luonteeltaan ei-empiiristä, sillä kyseinen kirjallisuus pohjautuu ainoastaan harvoissa tapauksissa ainakaan ensikäden empiiriseen aineistoon. Yleensä metodi- ja metodologiakirjallisuus nojaakin toisen käden empiiriseen aineistoon ja aikaisempaan metodi- ja metodologiakirjallisuuteen. Poikkeuksiakin toki löytyy. Esimerkiksi Näsin (1983) ja Fermin (1994) tutkimukset erilaisten tutkimusotteiden käytöstä suomalaisessa liiketaloustieteessä rakentuvat tutkijoiden itsensä kokoaman ja luokitteleman aineiston varaan. Erityisen yleistä edellä mainittu ei kuitenkaan ole, ja esimerkiksi tämä artikkeli on luonteeltaan ei-empiirinen tutkimus teoreettisen tutkimuksen metodologiasta – eräänlaista teorian teoriaa siis. Metodista ja metodologista teoreettista tutkimusta luonnehtivat yleisesti mm. sellaiset

käsitteet kuin ilmiökeskeisyys, verismi ja kontemplaatio, joskin suuntauksen piirissä voidaan toki etsiä myös vastausta siihen, millä menetelmällä tiettyä ongelmaa voitaisiin tutkia ja saavuttaa sellaista tietoa, jolla ongelma voitaisiin ratkaista. Tällöin lähestymistapaa luonnehtivat vastaavasti käsitteet ongelmaakeskeisyys, instrumentalismi ja tekninen tiedonintressi.

Methodinen ja metodologinen teoreettinen tutkimus on eräässä mielessä luonteeltaan selkeästi erilainen suhteessa muihin teoreettisen tutkimuksen lajityyppeihin, sillä kyseessä on pareminkin oppi tieteenharjoittamisesta kuin substantiaaliset tieteelliset kysymykset. Methodinen ja metodologinen teoreettinen tutkimus ei kuitenkaan toimi irrallaan muista teoreettisen tutkimuksen tyypeistä, saati kehity sosiaalisessa tyhjiössä. Päinvastoin, esimerkiksi edistysaskeleet teoreettisessa perustutkimuksessa samoin kuin tieteen uusimmat virtaukset vaikuttavat metodisen ja metodologisen teoreettisen tutkimuksen kehitykseen.

7. YHTEENVETO JA KESKUSTELU

Artikkelissa on tarkasteltu ei-empiiristä teoreettista tutkimusta erityisesti metodologisesta näkökulmasta. Suomalaisessa liiketaloustieteellisessä keskustelussa teoreettinen ja käsitteellinen tutkimus on historiallisesti samastettu pitkälti toisiinsa. Asia ei kuitenkaan ole näin yksioikoinen, sillä pelkän käsitteiden ja käsitejärjestelmien analysoinnin voi tulkita teoreettiseksi tutkimukseksi ainoastaan, mikäli teoria-käsite ymmärretään hyvin väljästi. Toisaalta teoriat ja käsitteet ovat kiistatta saman ilmiön eri puolia: molempia tarvitaan ”todellisuuden haltuun ottamiseen”. Kuten Popper (1968, 59) on asian ilmaissut, teoriat ovat verkkoja, joilla todellisuutta pyritään selittämään ja hallitsemaan; käsitteet taas ovat verkon silmukoita, joiden tiheys ratkaisee sen, kuinka paljon asioita jää saaliiksi (Kakkuri-Knuuttila 1999, 328).

Liiketaloustieteiden kohdalla teoreettinen tutkimus kohtaa aivan erityisen haasteen, sillä tieteenalalla empiirisyyttä ja praktisuutta on perinteisesti arvostettu varsin paljon. Toisaalta on ainoastaan oikeutettua sanoa, ettei myöskään liiketaloustiedettä ole ilman teoriaa. Tutkijoiden keskuudessa ei kuitenkaan vallitse yleistä hyväksyntää siitä, mikä on riittävä teoreettinen kontribuutio yksittäiselle tutkimukselle. Teoreettiselle tutkimukselle ei myöskään ole mahdollista osoittaa sellaisia universaaleja sääntöjä tai ohjeita, jotka takaisivat korkeatasoisen lopputuloksen. Teoreettisen tutkimuksen argumentaatiolle voidaan kuitenkin esittää tiettyjä yleisiä periaatteita. Näistä erityisesti loogisuus nousee ylitse muiden. Tutkimuksessa on lisäksi tuotu esille kolme teoreettisen tutkimuksen kannalta merkittävää kulminaatiopistettä, aineiston valikointi, argumentointi ja teorian kerrostumien ylittäminen, joihin teoreettista tutkimusta harjoitettaessa on kiinnitettävä erityistä huomiota.

Tutkimuksessa omaksutun tulkinnan mukaan hyvän teorian ominaispiirteet vaihtelevat ajan ja paikan mukaan. Ajatellaanpa vaikka sellaisia klassisia tieteellisiä suuntauksia kuin introspek-

tiota ja frenologiaa – joita pidettiin aikanaan legitiimeinä tieteellisinä lähestymistapoina – tai vaihtoehtoisesti nykyään niin muodikasta laadullista tutkimusta, joka on syrjäyttänyt alan ytimeistä yhteiskuntatieteitä vuosikymmeniä hallinneen positivismin. Edellä mainitut ovat kiistatta osaltaan vaikuttaneet siihen, mikä milloinkin on tulkittu hyväksi tavaksi rakentaa teoriaa, kuten myös siihen, mitä hyvältä teorialta on edellytetty. Ehkäpä seurauksena juuri edellä todetusta, myös tässä tutkimuksessa on verrattu teoreettista ei-empiiristä tutkimusta erityisesti laadulliseen empiiriseen tutkimukseen, jonka kanssa teoreettisen tutkimuksen on todettu omaavan monia yhtymäkohtia. Artikkelissa teoreettisen tutkimuksen on esitetty prosessina etenevän analyysin ja synteessin vuoropuheluna hermeneuttisessa kehässä, jossa ”tulkintaidea” tarkentuu ja muuntuu askel askeleelta.

Tutkimuksessa on luonnollisesti kyetty tuomaan esiin ainoastaan tiettyjä teoreettisen tutkimuksen ulottuvuuksia ja niitäkin ainoastaan rajallisella syvällisyydellä. Artikkelissa käsitellyt aihepiirit ovat sellaisia, jotka kirjoittaja on yhtäältä omaan teoreettiseen tutkimukseen liittyvän kokemuksensa perusteella ja toisaalta tieteellisten opinnäytteiden ohjauskokemuksensa pohjalta tulkinnut kaikkein tärkeimmiksi. Eräs artikkelin kantava tausta-ajatus on ollut liiketaloustieteellisen tutkimuksen teoreettisen argumentaation tason kohottaminen. Ennen kaikkea tutkimuksen tarkoituksena on kuitenkin ollut nostaa ei-empiirinen teoreettinen tutkimus liiketaloustieteellisen metodologia- ja metodikeskustelun kartalle ja tuoda lähestymistapaa esiin legitiiminä liiketaloustieteellisen tutkimuksen vaihtoehtona. ■

LÄHTEET

- AHONEN, A.** 2001. *Organisaatio, johtaminen ja edistyksen puhekäytännöt. Liikkeenjohdollisen tiedon kentät, kerrostumat ja kulttuurinen paikka.* Turun kauppakorkeakoulun julkaisuja. A-1:2001. Turku.
- AHONEN, A. – KALLIO, T.J.** 2002. *Käsite- ja tekstitutkimuksen metodologia. Perusteita, näkökulmia ja haasteita johtamis- ja organisaatiotutkimuksen kannalta.* Turun kauppakorkeakoulun julkaisuja. KR-5:2002. Turku.
- AIRAKSINEN, T.** 1998. Älykkyyden hyveet ja tieteen menetelmä. Teoksessa: Malin, A. – Männikkö, K. (toim.) *Älykkyys: valoa ja varjoja.* Atena. Jyväskylä.
- AMARATUNGA, D. – BALDRY, D.** 2001. Case study methodology as a means of theory building: performance measurement in facilities management organizations. *Work Study*, 50(3): 95–104.
- ARO, J.** 1994. Sosiologia kielenkäyttönä. Teoksessa: Heiskala, R. (toim.) *Sosiologisen teorian nykysuuntauksia.* Gaudeamus. Helsinki.
- BAUMAN, Z.** 1996. *Postmodernin lumo.* Gummerus. Jyväskylä.
- BECK, U. – GIDDENS, A. – LASH, S.** 1995. *Nykyajan jäljillä. Refleksiivinen modernisaatio.* Vastapaino. Tampere.
- DANSEREAU, F. – YAMMARINO, F.J. – KOHLES, J.C.** 1999. Multiple Levels of Analysis from a Longitudinal Perspective: Some Implications for Theory Building. *Academy of Management Review*, 25(2): 346–357.
- EHRNROOTH, J.** 1990. Intuitio ja analyysi. Teoksessa: Mäkelä, K. (toim.) *Kvalitatiivisen aineiston analyysi ja tulkinta.* Painokaari. Helsinki.
- EISENHARDT, K.M.** 1989. Building Theories from Case Study Research. *Academy of Management Review*, 14(4): 532–550.
- ENGWALL, L.** 1992. *Mercury Meets Minerva: Business Studies and Higher Education. The Swedish Case.* Pergamon. Oxford.

- ESKOLA, J. – SUORANTA, J.** 1998. *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Vastapaino. Tampere.
- FERM, T.** 1994. Laskentatoimen tutkielmissa käytettyjen tutkimusotteiden vertailu vuosilta 1982 ja 1992. *Liiketaloudellinen aikakauskirja*, 43(3): 241–259.
- GIDDENS, A.** 1984. *The Constitution of Society*. Polity Press. Oxford.
- GIOIA, D.A. – PITRE, E.** 1990. Multiparadigm Perspectives on Theory Building. *Academy of Management Review*, 15(4): 584–602.
- GRONOW, J. – TÖTTÖ, P.** 1996. Max Weber – kapitalismi, byrokratia ja länsimainen rationaalisuus. Teoksessa: Gronow, J. – Noro, A. – Töttö, P. (toim.) *Sosiologian klassikot*. Gaudeamus. Helsinki.
- HABERMAS, J.** 1972. *Knowledge and human interests*. Heinemann. Oxford.
- HATCH, M.J.** 1997. *Organization Theory. Modern, Symbolic, and Postmodern Perspectives*. Oxford University Press. Oxford.
- HEISKALA, R.** 2000. *Toiminta, tapa ja rakenne: Kohti konstruktivistista synteesiä yhteiskuntateoriassa*. Gaudeamus. Helsinki.
- HIETANIEMI, T.** 1998. *Max Weber ja Euroopan Eryitystie*. Tutkijaliitto. Helsinki
- HIRSJÄRVI, S. – REMES, P. – SAJAVAARA, P.** 1997. *Tutki ja kirjoita*. Kirjayhtymä. Helsinki.
- JÄRVINEN, P. – JÄRVINEN, A.** 2000. *Tutkimustyön metodeista*. Opinpajan kirja. Tampere.
- KALLIO, T.J.** 2002. *Organisaatio- ja johtamistieteellinen ympäristötutkimus osana yhteiskuntatieteellistä ympäristötutkimusta: kohti kriittisynteettistä tutkimusotetta*. Turun kauppakorkeakoulun julkaisuja. D-2:2002. Turku.
- KALLIO, T.J.** 2004. *Organisaatiot, johtaminen ja ympäristö – Organisaatiotieteellisen ympäristötutkimuksen ongelmista kohti yleistä teoriaa yritys-luontosuhteesta*. Turun kauppakorkeakoulun julkaisuja. A-3:2004. Turku.
- KALLIO, T.J.** 2006. Laadullinen review -tutkimus metodina ja yhteiskuntatieteellisenä lähestymistapana. *Hallinnon Tutkimus* 25(2): 18–28.
- KAKKURI-KNUUTTILA, M-L.** (toim.) 1999. *Argumentti ja kritiikki. Lukemisen, keskustelun ja vaikuttamisen taidot*. Gaudeamus. Helsinki.
- KASANEN, E. – LUKKA, K. – SIITONEN, A.** 1991. Konstruktiivinen tutkimusote liiketaloustieteessä. *Liiketaloudellinen aikakauskirja*, 40(3): 301–327.
- KESSERS-VAN DRONGELEN, I.** 2001. The iterative theory-building process: rationale, principles and evaluation. *Management Decision*, 39(7): 503–512.
- KLEIN, K.J. – TOSI, H. – CANNELLA, A.A. Jr.** 1999. Multilevel Theory Building: Benefits, Barriers, and New Developments. *Academy of Management Review*, 24(2): 243–248.
- KOVALAINEN, A.** 1990. "Ankaran tieteen ajatus" – fenomenologian peruskäsitteitä ja niiden yhteyksiä hermeneutiikkaan sekä liiketaloustieteelliseen tutkimusotajatteluun. Turun kauppakorkeakoulun julkaisuja. KR-9:1990. Turku.
- KUUSELA, P.** 1996. *Yhteiskuntateoria, sosiaalinen toiminta ja sosiaalitieteet. Tutkimus sosiaalisen toiminnan teorian nykytilasta ja kehityksestä 1900-luvulla*. Kuopion yliopiston julkaisuja E. Yhteiskuntatieteet 35. Kuopio.
- LEHTOVUORI, J.** 1973. *Liiketaloustieteen metodologista taustaa*. Turun kauppakorkeakoulun julkaisuja. A 1. Turku
- LUKKA, K.** 1991. Laskentatoimen tutkimuksen epistemologiset perusteet. *Liiketaloudellinen aikakauskirja*, 40(2): 161–185.
- LUKKA, K. – KASANEN, E.** 1993. yleistettävyyden ongelma liiketaloustieteessä. *Liiketaloudellinen aikakauskirja*, 41(4): 348–381.
- LUOSTARINEN, H. – VÄLIVERRONEN, E.** 1991. *Tekstinsyöjät. Yhteiskuntatieteellisen kirjallisuuden lukutaidosta*. Vastapaino. Tampere.
- LYOTARD, J-F.** 1985. *Tieto postmodernissa yhteiskunnassa*. Vastapaino. Tampere.
- MAALAMPI, J.** 2005. Einstein pani avaruuden elämään. *Tiede*, 25(1): 16–23.
- MERTON, R.K.** 1967. *On Theoretical Sociology*. Free Press. New York.
- NEILIMO, K. – NÄSI, J.** 1980. *Nomoteettinen tutkimusote ja suomalainen yrityksen taloustiede. Tutkimus positivismiin soveltamisesta*. Yrityksen taloustieteen ja yksityisoikeuden laitoksen julkaisuja. Sarja A2: Tutkielmia ja raportteja 12. Tampere.

- NIINILUOTO, I.** 1983. *Tieteellinen päättely ja selittäminen*. Otava. Helsinki.
- NIINILUOTO, I.** 1984. *Johdatus tieteenfilosofiaan. Käsitteen- ja teorianmuodostus*. Otava. Helsinki.
- NORO, A.** 2000. Aikalaisdiagnoosi sosiologisen teorian kolmantena lajityyppinä. *Sociologia*, 37(4): 321–329.
- NÄSI, J.** 1980. *Ajatuksia käsiteanalyysistä ja sen käytöstä yrityksen taloustieteessä*. Yrityksen taloustieteen ja yksityisoikeuden laitoksen julkaisuja. Sarja A2: Tutkielmia ja raportteja 11. Tampere.
- NÄSI, J.** 1983. *Tieteelliset tutkimusotteet ja suomalainen liiketaloustiede, hallinto. Viitekehysten konstruointi ja historiallisparadigmaattinen analyysi*. Yrityksen taloustieteen ja yksityisoikeuden laitoksen julkaisuja. Sarja A2: Tutkielmia ja raportteja 24. Tampere.
- PALONEN, K.** 1988. *Tekstistä politiikkaan*. Vastapaino. Tampere.
- PINDER, C.C. – MOORE, L.F.** 1979. The Resurrection of Taxonomy of Middle Range Theories of Organizational Behavior. *Administrative Science Quarterly*, 24(1): 99–118.
- POOLE, M.S. – VAN DE VEN, A.H.** 1989. Using Paradox to Build Management and Organization Theories. *Academy of Management Review*, 14(4): 562–578.
- POPPER, K.R.** 1968. *The Logic of Scientific Discovery*. Hutchinson & Co. Lontoo.
- RAUNIO, K.** 1999. *Positivismi ja ihmistiede: Sosiaalitutkimuksen perustat ja käytännöt*. Gaudeamus. Helsinki.
- SUTTON, R.I. – STAW, B.M.** 1995. What Theory is Not. *Administrative Science Quarterly*, 40(3): 371–384.
- TAKALA, T. – LÄMSÄ, A.-M.** 2001. Tulkitseva käsitetutkimus organisaatio- ja johtamistutkimuksen tutkimusmetodologisena vaihtoehtona. *Liiketaloudellinen aikakauskirja*, 50(3): 371–389.
- TUOMELA, R. – PATOLUOTO, I.** 1976. Johdatusta Habermasin kirjoitukseen. Teoksessa: Tuomela, R. – Patoluoto, I. *Yhteiskuntatieteiden filosofiset perusteet osa I*. Gaudeamus. Helsinki.
- TÖTTÖ, P.** 1997. *Pirullinen positivismi: Kysymyksiä laadulliselle tutkimukselle*. Yliopistopaino. Jyväskylä.
- UUSITALO, H.** 1991. *Tiede, tutkimus ja tutkielma*. WSOY. Juva.
- VALTAOJA, E.** 2001. *Kotona maailmankaikkeudessa*. Ursa. Helsinki.
- WEICK, K.E.** 1989. Theory Construction as Disciplined Imagination. *Academy of Management Review*, 14(4): 516–531.
- WEICK, K.E.** 1995. What theory Is Not, Theorizing Is. *Administrative Science Quarterly*, 40(3): 385–390.
- WEBER, M.** 1988. *Gesammelte Aufsätze zur Wissenschaftslehre*. Winckelmann, J. (toim.). Mohr. Tübingen.
- WHETTEN, D.A.** 1989. What Constitutes a Theoretical Contribution? *Academy of Management Review*, 14(4): 490–495.
- WINCH, P.** 1979. *Yhteiskuntatieteet ja filosofia*. Gummerus. Jyväskylä.
- WITTENGENSTEIN, L.** 1972. *Tractatus logico-philosophicus*. WSOY. Porvoo.
- WOODSIDE, A.G. – WILSON, E.J.** 2003. Case study research methods for theory building. *Journal of Business & Industrial Marketing*, 18(6/7): 493–508.